

A MÚLT SZÁZADI AMERIKA — MAGYAR SZEMMEL
ISMERETLEN KÉZIRAT A KOSSUTH-EMIGRÁCIÓBÓL

ZOMBORI ISTVÁN

(Szeged, Móra Ferenc Múzeum)

Az 1848—49. évi szabadságharc bukása utáni menekültek közül igen sokan kerültek egy-két évi hányódás után Amerikába, létrehozva ott az első jelentős emigráns csoportot. Ennek emlékét számos napló, beszámoló, levél adta közre, már a múlt század második felében is. A XX. században megindult a történeti föltárás is. Az elmúlt években fokozódott a szakmai és általános érdeklődés a múlt századi magyar-amerikai kapcsolatok iránt. A kutatások lassan kezdik föltárni a Kossuth-emigráció tengerentúlrak szakadt részének főbb irányzatait, vezéregyéniségeit. Lexikonszerűen próbálják egy-egy személy sorsának alakulását összeszedni és közreadni.¹ Jelentős források a kéziratok, naplók, levelek. Íróik közül megemlíthetjük például Kossuth Lajost vagy Szemere Bertalant, Xantus János utazásairól készült művei pedig már az 1850-es évek végén megjelentek magyarul.² Az emigráció hivatalos, Kossuth által megbízott krónikása László Károly volt.³ Később a kevésbé ismert személyek is elmondták véleményüket.⁴

Az amerikai magyarság életének első tudományos kutatói között ott találjuk Márki Sándor művét.⁵ Az őt követő szerzők főleg az amerikai polgárháborúban szép számmal és nem kis dicsőséggel szereplő magyar katonák sorsát kísérték figyelemmel. Itt külön ki kell emelni Piványi Jenő munkásságát.⁶ Végül az Amerikában készült feldolgozások közül említsük meg Kende Géza és Vasváry Ödön munkáját.⁷

Úgy tűnik azonban, hogy mind a visszaemlékezések, amelyek főleg az emigráció személyes dolgaival vagy az amerikai polgárháborúval foglalkoznak, mind a földolgozások adósak maradnak a múlt század közepének Amerika-képével, vagyis az 1850-es évekbeli Amerika politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális életének bemutatásával.

¹ Lengyel Emil, *Americans from Hungary*. Philadelphia-New York, 1948. *Ács Tivadar*, Magyarok az észak-amerikai polgárháborúban 1861—1865 Bp. 1964.

² Az 1848 előtti időben: *Böloni Farkas Sándor*, Utazás Észak-Amerikában. Kolozsvár, 1834. *Haraszthy Agoston*, Utazás Észak-Amerikában. Pest, 1844.; *Szemere Bertalan*, Utazás külföldön. Pest, 1845. 1—2. k. Az emigrációban keletkezett művek közül: *Xantus János* levelei Északamerikából. Pest, 1858.; *Uő*. Utazás Kalifornia déli részeiben. Pest, 1860; *Kecskeméthy Aurél*, Észak-Amerika 1876-ban. Bp. 1877.; *Kossuth Lajos*, Irataim az emigrációból. Bp. 1880.; *Szemere Bertalan* levelei 1849—1862. Bp. 1887.

³ *László Károly*, Naplótöredékek az 1849-iki menekülteket, internáltakat, különösen Kossuthot és környezetét illetőleg, Törökországban és az Amerikai Egyesült Államokban. Bp. 1887., valamint *László K.*, 1850—67 naplójegyzetei. Közli: *Ács Tivadar*: Magyar úttörők az Újvilágban. Bp. 1942.

⁴ Így például *Kimizsi István*, A „sánta huszár” naplója. Kolozsvár, 1895. Az eddig közölték bibliográfiája: *Nagy Márta*, Az 1848—49-es emigráció memoir irodalma. Bp. 1936.

⁵ *Márki Sándor*, Amerika és a magyarság. Bp. 1893. [bár ez igen vázlatos írás]

⁶ *Piványi Jenő*, *Hungarians in the American Civil War*. Cleveland, 1913.; *Uő*, *Magyarok az amerikai forradalomban*. New York, 1924.; *Ács Tivadarral* közösen írt műve: *Hungary and the Americas*. Bp. 1944.

⁷ *Kende Géza*, *Magyarok Amerikában*. Az amerikai magyarság története 1538—1926. Cleveland, 1927, 1—2. k.; *Vasváry Ödön*, *Lincoln's Hungarian Heroes*. Washington, 1938.

Annak az országnak a visszaadásával, amelyet a szabadságharcot átélt magyarok lát-
tak és maguknak megalkottak. Nem az utazó, hanem az éveken át ott élők véleményé-
re gondolunk. A tárgyalt időszak (1851—1861) élesszemű leírását, sokoldalú elemzé-
sét, a kapitalizálódó, de a rabszolgaság társadalmi-gazdasági béklyójával terhelt ameri-
kai társadalom bemutatását az az Ács Gedeon végezte el, akinek az Országos Szé-
chenyi Könyvtár tíz kötetben csaknem 3000 oldalnyi kéziratát őrzi,⁸ s akinek három
kötetnyi (közel 1000 oldalas) kézírata a közelmúltban került a szegedi Móra Ferenc
Múzeumba (a továbbiakban MFM).⁹ Ez az óriási, ezideig csaknem teljesen feldolgo-
zatlan anyag sok munkát adhat történészeknek, néprajzkutatóknak és irodalomtudo-
soknak egyaránt.

MIT TUDUNK RÓLA?

Életére vonatkozó, sok tekintetben hiányos ismereteinket elsősorban kéziratá-
ból szereztük be. Az emigrációval foglalkozó irodalom szinte alig említi nevét. László
Károly néhány mondatban említi, nyilván azért, mert az emigráció során jelentős
politikai szerepet nem játszott.¹⁰ Ezt látszik igazolni Hajnal István könyve is, amely
két mondatnál intézi el Ács Gedeont.¹¹

1925-ben bukkan fel először az a kilenc kötet kézirat, amelyet az OSZK (akkor
még a Magyar Nemzeti Múzeum Kézirtára) a közelebbről ismeretlen Wagner Já-
nostól vett meg,¹² majd ez 1957-ben kiegészül még egy kötettel.¹³ Ehhez kell sorolni a
MFM már említett három kötetét, így számuk összesen tizenhárom, terjedelmük együt-
tesen csaknem 4000 oldal.

1926-ban Rédeyné Hoffman Mária közölt egy részt a kéziratból.¹⁴ Néhány sor
bevezető után szó szerint közölte az OSZK 2. számú kötetének a 160—200. oldal közti
részét, amelyben Ács Gedeon George Brand: Observation on the Popular Antiquities
at Great Britain című könyvét ismerteti, hozzáfűzve saját, magyarországi tapasztala-
it, rámutatva a hasonló és eltérő sajátosságokra. Ugyanebben az évben fölvezolja
Ács Gedeon életét (de ebben elég sok a pontatlanság) és ismerteti naplóját.¹⁵

Ács Gedeon amerikai tevékenységének kutatását a helyszínen Vasváry Ödön
kezdte meg.¹⁶ Röviden ismertette Ács Gedeon életét, Amerikába kerülését, és ottani
munkásságát, leírta a templomot, ahol Ács Gedeon mint lelkész működött. Pesti bar-
rátja révén fényképmásolatokat is kapott a kézirat néhány részletéről, ezekből idé-
zett is. Az első amerikai magyar református egyház lelkészét látta benne, és ezt tar-
totta fő érdemnek is. Vasvári Ödön félreértette Ácsot; Ács kéziratának a Vasváry idéz-
te részletéből ugyanis az derül ki, hogy az általa vezetett „magyar egyház” felekezeti
szempontból igen vegyes, mert sok volt köztük a római katolikus, evangélikus, gö-
rög katolikus, sőt néhány „mózes-vallású” is. A közös az, hogy mind magyar emigráns

⁸ OSZK Kt. Quart. Hung. 2340. 1—9. k.

⁹ MFM Helytörténeti Gyűjtemény L. sz. 66. 91. 1.; 66. 92. 1.; 66. 93. 1.

¹⁰ László K. (1887) 23; 30; 39; 52; 130.

¹¹ Hajnal István, A Kossuth emigráció Törökországban. Bp. 1927. Jellemző egyébként a már
említett bibliográfia szerzőjének, Nagy Mártának véleménye is: Ács Gedeon „életrajzi adatainak nincs
történeti jelentősége, bár sorsa, érzés- és gondolatvilága típusa a fáradó, kiábrándult bujdosó magyar
életpályájának és lelkületének.” i. m. 58.

¹² OSZK beszerzési napló 1925/58.

¹³ Uo. 1957/79.

¹⁴ Etnographia, 1926. 20—28.

¹⁵ Napkelet, 1926. 744—759, 854—861, 952—962.

¹⁶ Amerikai Magyar Reformátusok Lapja, 1939. ápr. 1. 14—16.

volt.¹⁷ Egyáltalán érdemes megjegyezni, hogy lelkész létére föltűnően keveset ír a vallásról; sohasem elfogult, nem kenetteljes, és főként nem álszent. Ha a tényeket nem tudnánk, a kéziratból nem lehetne kideríteni, hogy pap írta.

Ács Gedeon kéziratának ismertetéséért legtöbbet kétségtelenül oldalági le származottja, Ács Tivadar tette.¹⁸ Könyvében közli az OSZK-beli kézirat fontos és jellemző részleteit. Hibájául róható viszont fel, hogy a kéziratot kivonatolva saját, igen szűkszavú összekötő szövegével vegyítve kíséri végig Ács Gedeon útját Magyarország elhagyásától az USA-ig, de semmivel sem közöl több adatot, mint amennyit maga a kézirat elárul. Ráadásul nem jelzi, hogy melyik kötetből, honnan idéz, sőt formailag a saját közlése és a napló szövege sem különül el. Végül hiányoljuk, hogy a szerző többször hivatkozik a kéziratkötetekre, de meg sem említi, hogy az OSZK-ban találhatóak.

Mégis ez az egyetlen tényleges szöveggözlés a több ezer oldalnyi kéziratból, és a válogatás jó képet ad Ács Gedeon életének főbb állomásairól, bemutatja sokoldalú egyéniségét é svéleményét az amerikai társadalomról és népről. Az olvasó képet kap a naplóban gyakran szereplő hazai emlékképek révén Alsó-Baranyáról, anekdotákról, Ács Gedeon debreceni, kecskeméti, halasi stb. emlékeiről.

Ács Gedeon sorsát legutóbb Baranyai Júlia vizsgálta könyvében.¹⁹ Ács Tivadar kötetére támaszkodik, az eredetiekről nem tud. Ez magyarázza azt a téves állítását, hogy a kézirat új fényt deríthet az 1848—49-i szabadságharcra vonatkozó ismereteinkre,²⁰ mert Ács Gedeon a szabadságharc alatti tevékenységéről szinte semmit sem ír, és egyáltalán az 1848—49-i eseményekről, Kossúthtal való kapcsolatáról hallgat. Téved Baranyai Júlia, amikor 1821-ben 7 évesnek mondja Ács Gedeont,²¹ holott 1819-ben született. Érdeme viszont, hogy új adatokat közöl hőse fiatalkori tevékenységéről, végül néhány adalékot Ács Gedeon életének a hazatérése, 1861 és az 1887-ben bekövetkezett halála közti éveiről.

NAPLÓJA

Ács Gedeon említi, hogy többször neki kezdett feljegyzéseket készíteni, de ezek mindig abbamaradtak, és valószínűleg elkallódtak. 1856-ban fogott neki ismét, szűkségét érezvén, hogy gondolatait, olvasmányait és a látottakat papírra vesse. Ettől kezdve rendszeresen vezette naplóját, pontos dátummal ellátva. Az 1850-es évek vége felé egyre jobban kínozza a honvágy, ezzel arányosan többet írt naplójába. 1858-ban már négy, 1859-ben pedig öt kötet telik meg. A kötetek dátum szerint követik egymást. Így az OSZK-ban őrzött tíz kötet hézagai közé pontosan beillik a szegedi három kötet. A 13 kötet tehát Ács Gedeon teljes amerikai naplóanyagát jelenti. Az első, kisebb méretű kötetet kivéve az összes többi azonos nagyságú (négyrét), egyformán bekötött kézirat, tartalomjegyzékkel ellátva, ugyanis a naponta írt anyag tematikailag azonos, mindig valamilyen címmel jelezve.

A 13 kötetből egyetlen példány (az egyik szegedi) hiányos, a tartalomjegyzék szerint 378 oldalas, ám az utolsó 6 oldal (373—378) hiányzik.

¹⁷ *Ács Tivadar*, Kossuth papja Ács Gedeon. Bp. 1940. 78—79. (a továbbiakban *Ács T.* 1940.)

¹⁸ *Ács T.* 1940.

¹⁹ *Baranyai Júlia*, Vizbevesző nyomokon. Újvidék, 1976. 236—262. Mivel Ács Tivadar nem közölte, hol található az eredeti kéziratok, érthető Baranyai Júlia kérdése: „Ki tudja, hol vár még mindig a kézírásos emlékirat arra, hogy közkinccsé váljék.” 236. o.

²⁰ Uo. 237.

²¹ Uo. 236.

Bostoni Jegyzetek.

1858.

Do not write post for Sam for whole volume. in 12 lbs
do not write for

... épületben mely Bostonnak egyik legújabb és legnagyobb épülete. Azonban
... van a kereskedelmi nagy utca, amelynek minden napja, hétfőn
... a városban és a városban is van egy nagy piac, ahol a keres-
... és a városban is van egy nagy piac, ahol a keres-
... és a városban is van egy nagy piac, ahol a keres-
... és a városban is van egy nagy piac, ahol a keres-
... és a városban is van egy nagy piac, ahol a keres-
... és a városban is van egy nagy piac, ahol a keres-

A 7. kötet címlapja (Valamennyi illusztráció Toppantóné Nagy Czirok Anikó felvétele)

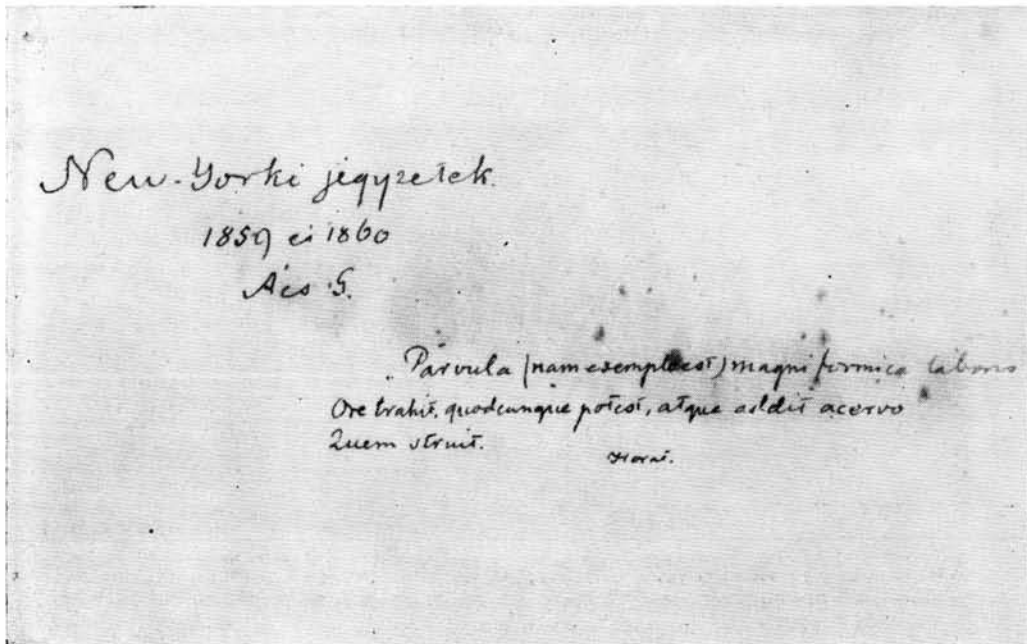
A szegedi három kötetről csak azt tudjuk, hogy 1888-ban kerültek Kozma László zombori ügyvédhez, onnan egy másik zombori családhoz, 1930-ban. A család a háború alatt áttelepült, és ők ajándékozták 1966-ban a múzeumnak.

A kéziratok rendje tehát a következő:

1. Bostoni Jegyzetek	1856. szept.-nov.	OSZK	Q.H. 2340 N.1.
2. Bostoni Jegyzetek	1856. nov.-1857. aug.	"	Q.H. 2340 N.2.
3. Bostoni Jegyzetek	1857. aug.-nov.	"	Q.H. 2340 N.2/a
4. Cím nélkül	1857. dec.-1858. febr.	"	Q.H. 2340 N.3.
5. Bostoni Jegyzetek	1858. febr.-júl.	"	Q.H. 2340 N.4.
6. Bostoni Jegyzetek	1858. júl.-aug.	"	Q.H. 2340 N.6.
7. <i>Bostoni Jegyzetek</i>	1858. szept.-nov.	MFM	Lsz. 66. 93. 1.
8. Bostoni Jegyzetek	1858. nov.-1859. jan.	OSZK	Q.H. 2340 N.5.
9. <i>Jegyzetek</i>	1859. jan.-ápr.	MFM	Lsz. 66. 92. 1.
10. Jegyzetek	1859. ápr.-júl.	OSZK	Q.H. 2340 N.7.
11. Jegyzetek	1859. júl.-nov.	"	Q.H. 2340 N.8.
12. <i>New-Yorki Jegyzetek</i>	1859. dec.-1860. nov.	MFM	Lsz. 66. 91. 1.
13. Jegyzetek	1860. nov.-1861. dec.	OSZK	Q.H. 2340 N.9.

ÉLETE

Ács Gedeon 1819. aug. 31-én született a baranya megyei Bellyén, köznemes családból. Anyja Kosdi Julianna, apja Ács László, református lelkész. Családja Pest megyei eredetű, és Kecskemétről került a Dráva-vidékre. A fiú így ír róla: „Családjának nemesi származására sokat tartott, s mivel ő Pest megyéből jött Baranyába, szükségesnek látta az utóbb nevezett megyében is hirdettetni nemességünket. Megye-gyűlésre ritkán ment, de tisztújításra megjelent mindig... Apám nem volt szenvedélyes

Részlet a 12. kötet címlapjáról

politikus, de azért a Jelenkört s a Pesti Hírlapot buzgón elolvasta.”²² Az apa laskói lelkész, fiát is annak szánta. Ezért előbb a kecskeméti főiskolára, majd Debrecenben a teológiára járatta. Ács Gedeon nagy szeretettel szól apjáról, aki róla s öccséről nagy igyekezettel gondoskodott, bár megjegyezte: „*Irányomban a legnagyobbat tévedt, midőn szelíden kényszerített pappá lenni, hajlamaim ellenére.*”²³ Sokkal szívesebben lett volna mérnök. Később, Amerikában is sokat kesergett, hogy milyen ügyetlen, s hogy egy jó mesterséggel sokkal többre vihetné, nem kellene nyomorognia. Iskoláinak elvégzése után apja mellett ténykedik, mint rektor. Apja halála után a laskóiak őt választották lelkészüknek (1845). Már ekkor is sokféle dolog érdekelt. Sokat olvas, és följegyzéseket készít „Olla Potrida” címmel.²⁴ Az aktív politikai élet iránt nem vonzódott. Naplójában írja: „*1848 elején egy csomagot kaptam Kecskemétről s abban Mikes Kelemen törökországi leveleit. Akkor még senkinek sem volt csak sejtésem is, mily változásokat szülné honunkban a beállított év, s különösen én, ki politikáldódtól iszonyodtam, ki nemesi előjogaim gyakorlása végett egyszer néztem be, akkor is rövid időre a megyei gyűlésbe: kinek kalandozásra, kóborlásra soha nem volt hajlalom, nem is gyaníthattam, hogy még valaha Mikesként én is firkálhassak az igazhitűek közül.*”²⁵ László Károly, aki már Kecskeméten a kollégiumban együtt járt²⁶ Ács Gedeonnal, elmondja róla, hogy Ács Gedeon a harcok kitörésekor teljes tekintélyével és szónerőjével biztatta a környékbelieket, hogy vegyenek részt a haza védelmében, a Habsburgok elleni harcban. Amikor a Dráva-vidék osztrák kézre került, elfogták, és több hónapra börtönbe zárták Péterváradon. Mikor kiszabadult, tovább folytatta lelkesítő beszédeit és a buzdítást. A szabadságharc végnapjait látva — nem lévén kétséges, hogy ismét börtön vár rá — viszontagságos úton átszökött a Dunán, s Orsovánál csatlakozott a menekülők táborához.²⁷ Ettől kezdve mindig Kossuth közelében találjuk. Sumlába érkezve néhányszor istentiszteletet tartott s beszédeivel igyekezett lelket önteni a menekültekbe. Később Kossuthal együtt ment Kisázsziába. Az emigráció vezetői között napirenden levő, sajnálatos viszályokban nem vett részt, egyaránt jóban volt Kossuthal és Perczellel. Később naplójában gyakran visszatért ezekre a torzalkodásokra, s nem kis fölháborodással írt a vitákról. Amikor a törökök Kossuth kíséretét igyekeztek lecsökkenteni, sikerült Ács Gedeont is maga mellett tartania, aki a Portához fölterjesztett listán mint „Udvari káplán Ács Gida Úr, kapitányi ranggal” szerepel.²⁸

1851-re az európai politika alakulása miatt Kossuth és kísérete mindinkább kellemetlenné vált Törökországnak. Az emigránsok sem érezték túl jó magukat a kisázsiai száműzetésben, ezért kormányközi megállapodások révén, valamennyi résztvevő fél melegezésére az Amerikai Egyesült Államok kínált menedéket nekik. Ács Gedeon 1851. szeptemberében szállt a Mississippi nevű amerikai hajóra, amellyel végül is 1851. november 11-én érkezett New Yorkba. Ott a már korábban odaérkezett magyarok fogadták őket. Az Egyesült Államokban ekkor nagy szimpátia kísérte a magyar menekültek érkezését, és ez csak fokozódott, amikor Kossuth maga is megérkezett.

1852 márciusában New York-i hölgyek támogatása révén (akik együletet szer-

²² Ács. T. 1940. 10.

²³ Uo. 12.

²⁴ *Baranyai J.* i. m. 249.

²⁵ Az abszolút sorrend szerint a három szegedi kézirat a 7. 9. és 12. Ezért a továbbiakban az idézetek helyét a kézirat-kötetek sorszámaival s kettőspont után a lapszámmal jelöljük: Pl. 7:21.

²⁶ *László K.* (1942) 55.

²⁷ Uo.

²⁸ *László K.* (1887) 30.

veztek azzal a céllal, hogy a magyarok részére istentiszteletet rendezzenek) lelkészévé válik a magyar közösségnek, amely a Fulton Street-en található holland református egyház templomában működött (North Church).²⁹ A magyarokat sok amerikai kereste fel. Így ismerkedett össze Ács Gedeon Henry Ward Beecher tisztelettel Harriet Beecher Stowe fivérével is, akinek révén szeretett volna valami jó álláshoz jutni. De hamarosan be kellett látnia, hogy az csak hitegeti őt, s rájött arra is, hogy az amerikai egyházak a magyarok népszerűségét a maguk hasznára akarják fölhasználni. Különösen a lutheránusok igyekeztek egy-egy híresebb magyart a templomukba csábítani, hogy ezáltal odacsődüljön a nép, s ezzel az egyház tagjainak száma — és jövedelme — növekedjék.³⁰ Viszont tárgyilagosan állapítja meg: „*Már az első évben is feltűnt előttem, hogy az angol-amerikai pap, ha kétszínű farizeus, vagy ostoba bigott is, nem oly szenvedhetetlen, mint a német, mert nem beszél örökké, kegyeskedik Krisztusról, s megváltásról.*”³¹

Amikor azonban látta, hogy a magyarok közül sokan, sőt a lelkézi juttatást adó amerikaiak is azt gondolják, hogy ezzel tulajdonképpen Ács Gedeonnak tettek sziveséget, mintegy megélhetést biztosítva számára, akkor alig egy évi működés után ott hagyta a papi pályát, és 1853. márciusában elment dolgozni. Ez év nyarán egy Freund nevű magyar öntöttvas- és fa-márványozó gyárába került mint kétkézi munkás. 1854-ben azonban Amerikában gazdasági válság tört ki, Freund is kénytelen volt bezárni gyárárt és Ács Gedeon az utcán találta magát. Ekkor egy ideig megtakarított pénzéből élt, de a New York-i életet drágának találván barátjához László Károlyhoz fordult, aki mérnökként vasútépítésnél dolgozott. Az ő segítségével révén került 1854. márciusában Syracuse városába, ahol a Syracuse-Binghamton-i vasútvonal építésén dolgozott. Ez időben Ithacában lakott, s László Károlyhoz írt levelében panaszkodott társtalanságára, a kínzó egyedüllétre.³² 1854. őszén Bostonba költözött. Itt tagja lett a „magyar klubnak”, a magyar ügy iránt érdeklődő amerikaiak gyülekezetének, amely George Luther Stearns házában jött össze. Ez időben Ács Gedeon keleti tárgyú tanulmányokat, előadásokat tartott (az ókori Egyiptomról, az aszírokról, stb.).³³

1859 végén ismét New Yorkba ment s ott ismerkedett meg egy új mesterséggel, a fényképezéssel. Előbb Benicky Kornélnak, majd régi barátjának, Podhradszky Károlynak műtermében dolgozott mint segéd.³⁴ Így kerülhetett a Szegeden őrzött kézirat belső borítójára Ács Gedeon egyetlen, amerikai éveiből fennmaradt fényképe.³⁵ A borító másik oldalán Podhradszky fényképe látható Ács Gedeon írásával. Jegyzeteiből azt is megtudjuk, hogy bár igen érdekes volt ez a munka számára, éppen, hogy csak megélt belőle. A szűkös anyagi helyzet egyébként tíz éves amerikai

²⁹ Vasváry Ö., i. m. 15.

³⁰ Ács T. 1940. 72—73.

³¹ Uo. 75.

³² László K., (1942) 57.

³³ Vasváry Ö., i. m. 16.

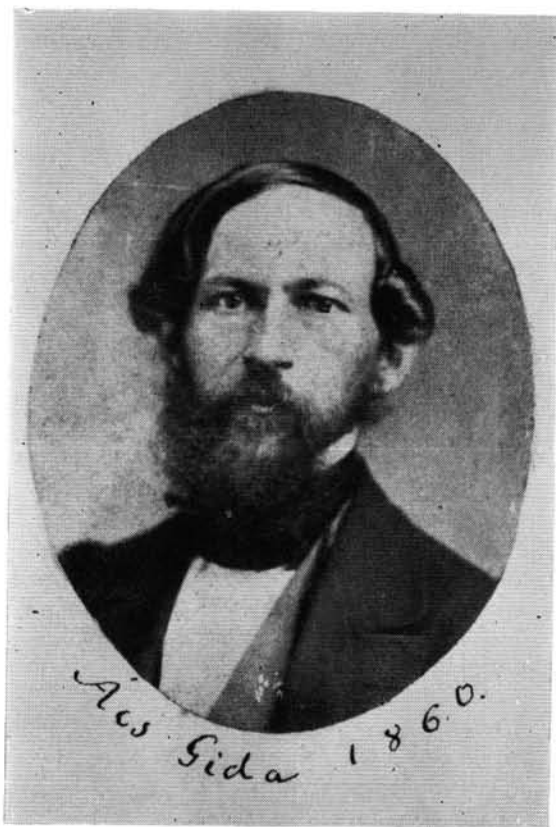
³⁴ Podhradszky Károly vármegyei tisztviselő, századosként vett részt a szabadságharcban. Komárom ostroma után menlevéllel távozott Németországba, majd Amerikába. Előbb fametszetkészítéssel foglalkozott, azután fényképész üzletet nyitott. Vö. Ács T. (1964) 138.

³⁵ Vasváry Ödön az Új Magyar Út című folyóiratban (Washington, 1953, 1—3.) közölte Ács Gedeon eddig egyetlen ismert portréját. Ezt 1851-ben Watler Gould festő készítette Kutahiában (Kisázsia) A szépia portré Vasváry Ödön érdeméből ma a washingtoni Kossuth Házban található. — Azóta még egy fényképet ismerünk, amely az idős Ács Gedeont, a csúzai lelkészt ábrázolja, Baranyai Júlia könyvéből.

E tanulmány elkészülte után érkezett a hír, hogy elhunyt Vasváry Ödön. Az általa fél évszázad alatt összegyűjtött igen gazdag, amerikai magyar vonatkozású anyag, kézirat stb. 1972-i adománylevellel értelmében a szegedi Somonyi könyvtárba került. Valószínű, hogy belőle Ács Gedeonra vonatkozó ismereteinket is kiegészíthetjük majd.

tartózkodását végig jellemzi. Ebben kétségtelen közrejátszott a maga által is gyakran hangoztatott érzéketlensége a gyakorlati, üzleti dolgok iránt. Hiszen pl. barátja, László Károly, gazdag emberként tért haza, s nem ő volt az egyetlen ilyen.

Az amerikai gondolkodásmód azonban távol áll tőle. Elsősorban az önzést látja meg: „a vastag önzés szemében mindig egyike volt a legvisszatasztóbb jellemvonásoknak... Az, ki nagyobb bámulója korunk anyagi haladásának, mint én vagyok, jobban érezheti magát e földrészen... s ha tud kupeckedni s hosszú imákat mondani: igen boldog lehet.”³⁶

Ács Gedeon 1860-ban (A 12. kötet borítójáról)

Az emigráció tagjai közül sokkal tartott kapcsolatot, de semmiféle szervezkedésben nem vett részt. Ez is oka, hogy az emigrációval foglalkozó irodalom alig ismeri nevét. Amikor 1853-ban abbahagyta a lelkipásztorkodást, és dolgozni ment, barátai-val egy magyar betegsegélyező egyletet hozott létre, a beteg emigránsokat segítendő. „Ez volt az egyetlen egylet, melynek tagja voltam, mióta honomból kijöttem. Politikai egyletben soha nem vettem részt s ezután sem akarok.”³⁷ De a politika iránt nagy figyelmet tanúsított, s jól ismerte az erőviszonyokat, állásfoglalása mindig világos.

³⁶ Ács T. 1940. 138.

³⁷ Uo. 79.

volt. Amikor öt évi ott-tartózkodás után fölvehette volna az állampolgárságot, vonakodott, mert szégyellte, hogy az északiak megtűrik a déli államokban a rabszolgaságot. Az északi polgárról keserűen írta: „*a szolgaságból megszököttet üldözi és kiadja ő, a szabadsággal büszkélkedő. Most polgárrá lehetek, ha akarom, de szégyenlek azzá lenni... Húszom halasztva a dolgot, míg lehet, s azt tartom, polgárrá csak akkor leszek, ha biztos kilátásom lehetend, mikép szavazatom által én is segíthetem a szenvedő rabszolgák felszabadítása ügyét.*”³⁸

1858. november 16-án mégiscsak fölveszi az állampolgárságot.³⁹ Közben növekvő honvágygal figyeli az európai politikai élet fejleményeit, s különösen Magyarország

Ács Gedeon öregkori képe (Közli *Baranyai Júlia*)

sorsát. Készülődik a hazatérésre. „*Egyébiránt az, ki nem gyermekkorában választ új hazát, elégülve soha sincs és sötét színben lát sokat, miben tán nem ütköznék meg, ha csak utazó lenne. Én későn találtam jönni s ha századot töltenék is e nép között, folyvást idegen maradok. Sőt az maradtam volna, hihetőleg, ha korábban jövök is.*”⁴⁰

A hosszú emigráció után végül 1861. február 23-án szállt hajóra New Yorkban s nekivágott az útnak Angliába. Onnét Hamburgba, majd Németországon át Magyar-

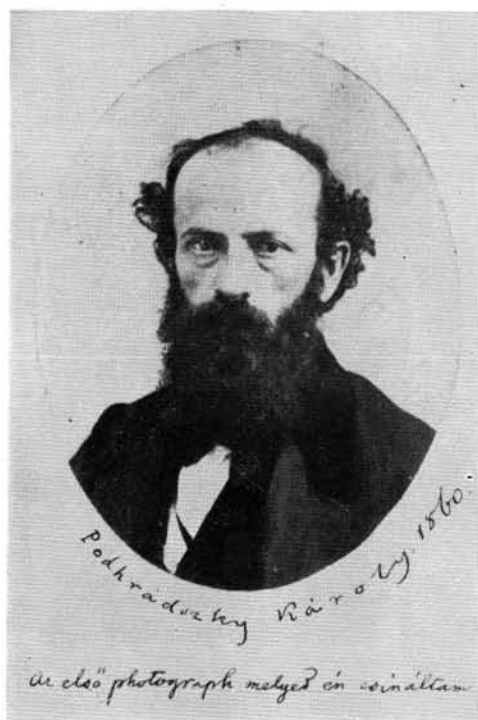
³⁸ Uo. 137.

³⁹ Uo. 175.

⁴⁰ Uo. 138.

országra. „Hazafelé indultam ugyan, — irta, — de mégis úgy esett, mintha újabb származásba mennék, mert Amerika, hol sokat nyomorogtam is benne, második honom volt, melyben odaérkeztemkor csak pár szegény barátom volt, de később sok melegszívű amerikai is akadt...”⁴¹

Hazaérve nem kis csalódással vette tudomásul, hogy a pesti úri társaság igen lekezelően bánt vele, a szegény hazatérten, sőt szinte vétkéül rótták föl, hogy Magyarországot elhagyta. Keserűen jegyezte meg: „Ha valahol, Pesten ruha teszi az embert.”⁴² Hamarosan leutazott Laskóra, ahol egykori hívei örömmel fogadták. De mivel a lelkesi állást időközben betöltötték, a falubeliek protestálása ellenére sem kerülhetett oda vissza. Előjárói a szintén Dráva-vidéki Csúzára helyezték, ott is élt békében, szorgalomban haláláig, 1887. november 12-ig.

Podhradzky Károly képe 1860-ban, Ács Gedeon kézírásával (A 12. kötet borítójáról)

AZ AMERIKAI ÉLET

A XIX. század első felében az Egyesült Államokban megindult a kapitalista fejlődés. Északon a mezőgazdaság a szabad paraszti árutermelés útján, az ún. „amerikai úton” haladt, amely lehetővé tette a kapitalizálódást. Az ipar is fejlődésnek indult, s bár az angol áruk erős versenytársat jelentettek, az állam védővámokkal sikeresen védte meg a hazai ipart. A déli nagybirtokok a rabszolgamunkára alapozott

⁴¹ Uo. 211.

⁴² Uo. 219.

termeléssel szintén jelentős mennyiségű árut termeltek, főleg gyapotot. Az 1820-as Missouri-egyezmény kompromisszum volt a föderáción belül, amelyet az északi államok kénytelenek voltak elfogadni, s amely a rabszolgaság földrajzi határát a 36° 30' északi szélességi foknál állapította meg.

Az északi ipar fejlődése során kiemelkedett a gépgyártás. Magas fokot ért el a közlekedési eszközök gyártása, különösen a vasút és a gőzhajó készítés. Ezzel együtt járt a települések közti árucseréjének növekedése is. A távíró feltalálása a gazdasági életet csak tovább lendítette. Az 1850-es évektől kezdve aztán az északi kapitalizmus rohamosan fejlődött. A lakosság száma 1850 és 1860 között 23 millióról 31 millióra nőtt — főleg az északnyugati államokban. Ezzel együtt fokozódott a farmgazdaságok súlya is. Napról napra növekedett a bankok és egyéb pénzintézetek száma és befolyása. A távíró addig nem látott mértékben növelte a sajtó szerepét.

Ezzel szemben az 1850-es évekre a déli rabszolgáultevények válságba kerültek. A rabszolgatermelés hatékonyságát tovább fokozni nem lehetett. A szökések száma nőtt. Ez az észak-dél közti konfliktus új területét nyitotta meg. Fokozta az ellentétet az is, hogy az északiak iparvédő vámpolitikáját a déliek ellenezték — ők a gyapotért kapott pénzből könnyen kifizették a külföldi termékek árát. A háborúság nyíltan 1854-ben, Kansas állam fölvétele kapcsán robbant ki, majd 1857-ben, a legfelső bíróság döntése a Dred Scott ügyben (mely kimondta, hogy a rabszolga szabad államba költözése nem jelenti egyben a felszabadítását) (jelezte, hogy észak és dél között a nyílt összecsapás már nem odázható el sokáig. A farmertömegekre támaszkodó északi burzsoázia, hatalmát biztosítandó, 1854-ben új politikai pártot hozott létre, köztársasági párt néven. Programjában a földreformot és a rabszolgafelszabadítást követelte. Ettől kezdve az amerikai politikai élet állandó küzdőtérre vált, ahol naponta csaptak össze az ellenfelek. E csatározások az 1860-as elnökválasztáson érték el tetőpontjukat s elvezettek a polgárháború kitöréséhez.

Ez az az évtized (1851—1861), amikor Ács Gedeon naplójában amerikai élményeit leírta, megfigyeléseit szépen, aprólékosan gyűjtögette, s amelyből számunkra értékes kép kerekedik ki. Ez az Amerika-leírás árnyalt, a társadalom legkülönbözőbb osztályait és rétegeit is bemutatta, kitért a politikai rendszerre, az új találmányokra, és a kulturális életre is. Kettősség jellemzi Ács Gedeon írását: Egyrészt éles szemű bírálat, az önző, kíméletlen kapitalizálódás megvetése, másrészt az elismerés a nemesi előjogokat nem ismerő, az emberiséget új, hasznos találmányokkal gyarapító, alapjában véve demokratikus társadalom iránt. Önkéntelenül kínálkozik az összehasonlítás igénye a szintén köznemesi származású Bölöni Farkas Sándor,⁴³ (aki 1830—1833 között töltött két és fél évet az Egyesült Államokban) és Ács Gedeon Amerika képe között. Hogyan változott az amerikai társadalom a több mint két évtized alatt, s milyen változást hozott 1848—49 a magyar közgondolkodásban. Ennek elvégzése meghaladja e tanulmány lehetőségeit, de a magyar történeti kutatásnak el kell majd végeznie ezt, Ács Gedeon munkásságának további föltárása során.

Ács Gedeon életének nehézségei közepette is megőrizte érdeklődését és tárgyilagosságát. Boston és New York, a két nagyváros, ahol élt, az amerikai gazdasági élet központja. Az eseményekről így gyorsan is és közlekedően számolt be. Naplójának értékét növeli, hogy rengeteg könyvet olvasott, ezeket röviden ismertette naplójában és saját bírálatát, véleményét is hozzáfűzte. Így pl. a múlt század közepén megjelent több angol, (néha német vagy francia) munkát említ, amelyek Magyarországról szólnak. Érdeklődött a néprajz iránt is. Sok néprajzi tárgyú könyvről írt, és ezek

⁴³ Bölöni F. S., Utazás Északamerikában. Bp. 1943.

kapcsán kitért saját emlékeire. Kecskemét, Debrecen, Eszék és a Dráva-vidék falvai-ról, embereiről oly hitelességgel szól, hogy ezek forrásértékkel bírnak.⁴⁴

Ács Gedeon naplóját olvasmányossá teszi — a témák érdekessége mellett — az a derűs, szellemes, gyakran anekdotázó hang, amellyel mondanivalóját előadja. Ennek értékét csak növeli, hogy ezek a derűs sorok legtöbbször nehéz munkában eltöltött nap után, éjszaka, nyomorúságos körülmények között tengődő ember tollából születtek.

A kéziratok szerkezete hasonló: mindegyik néhány oldalas, önálló kis cikkek-kékből áll. A 13 kötetnyi anyag egészére is kiterjeszthetjük a 3 szegedi kötet átvizsgálása során nyert megállapításainkat.

Magát és följegyzéseit olyan emberhez hasonlítja, aki házat akar építeni, s ezért lassan gyűjtögeti az anyagot. Egyik évben vályogot, a másikban fát vesz, majd a közben már szétmállott vályog helyett újat ver, de az építést magát mindig halogatja. Így van ő is az írással. Csak jegyezget gondosan, és talán, egykor, majd ír belőle nagyobbat, egy összefüggő munkát. Nem véletlenül írja a 12. kötet címlapjára jelzőként az idézetet Horatiustól: „*Parvula (nam exemplo est) magni formica laboris ore trahit, quodcunque potest, atque addit acervo quem struit.*” [A kis hangya, amely például szolgál, sokat dolgozik, szájával hordozza amit csak tud, és a rakáshoz teszi, amelyet épít.]

Ma már tudjuk, hogy erre soha nem került sor. Legnagyobb teret írásaiban az amerikai társadalom leírásának és bírálatainak szentelte. Hol haraggal, hol derűvel szólt a látottakról, néha csak indulat nélkül rögzítette az eseményt. Jellemzője, hogy az élet legkülönbözőbb eseményeire és jelenségeire is fölfigyelt. Gyakran veti össze az amerikai és az angol társadalmat. Ilyenkor — kissé ironikusan — a két testvéréről John Bull-ról (Anglia) és Brother Jonathan-ról (USA) beszél.

Ebben az időben élték reneszánszukat a különféle spiritiszta körök, „mesterek”. Ács Gedeon megvető hangon mutat rá az emberi hiszékenységet kihasználó, tevékenységükből busás hasznot húzó spiritiszták, álomlátók trükkjeire. Rámutat, hogy a sajtó is hozzájárul sikereikhez, mert minden hazugságot leközelnek és mindjárt csodákról beszélnek. Jót derül viszont azon, hogy a „spiritiszta humbug” elleni harc is igazi, amerikai módon történik. Elmesél egy esetet. Egy jenki [mindig így említi az amerikaiakat] meghirdette a lapokban, hogy másnap este a városháza egy termében ő ki fogja ugratni a macskát a zsákból a spiritisztákkal kapcsolatban. Belépődíj 5 cent. Másnap este nagy tömeg jött össze, s ő rövid bevezető után előhúzott egy zsákot és kinyitotta. Abból hirtelen kiugrott egy öreg kandúr, a jenki pedig a zűrzavarban eltűnt. De hogy a spiritiszták szerepe nem volt elhanyagolandó, arra tanulságos adatot közöl. Eszerint 1859-ben New York-ban 350 000, Massachusetts-ben 100 000, Rhode Island-ban 5000 spiritiszta volt. Az adatok nyilvánvaló túlzásuk ellenére is ellemzőek. (7: 22; 192—212; 9:65.)

Találmányok

Jól látja a pozitívumokat is. „*A jenki legfurfangosabb népe a világnak — írja — s tán egy sem hal meg, mielőtt néhány nagyszerű találmánnyal nem boldogítaná az emberiséget... E találmányok nagyobb részét humbugnak s nevetségesnek mondhatni, de töméredek közte a figyelemre méltó is. Még a legfélreesőbb vidéki iparműkiállításón is seregét láthatni a legújabb, vető, arató, kaszáló, cséplő, szóró gépeknek s minden egyéb gazdasági s nem gazdasági műszereknek. Annak, ki haszonra való célszerű*

⁴⁴ E néprajzi tanulságokat külön dolgozatban kívánom összefoglalni.

találmánnyal áll elő, nincs szüksége, hogy pártfogók alamizsna kegyéért esengjen. Siet kizárólagos szabadalmat biztosítani, s eztán, ha magának nincs pénze, talál akár-mennyi pénzes embert, ki a vállalatot segíti, ha az több száztolít ígér. A jenki vakmerő vállalkozó, s kétségbeesettnek látszó merénnytől sem ijed vissza, sőt kap rajta, s nagyot bukik, vagy nagyot nyer. Az előlegesen is biztosnak látszó vállalatra egész világ vágy-társ, s az ilyenből csekély és lassú a jövedelem. A jenki hirtelen szeret meggazdagodni s ezért leginkább kap a merényleten.” (7:80)

Megemlíti a híres, kézhajtású French féle mosógépet, mint praktikus találmányt, de azt is megjegyzi: *„reményilem, nem lesz közhasználatú, mielőtt én hazamegyek Alsó-Baranyába s gyönyörködöm még egyszer a laskói tó partján a szoknyájukat magasan fölaggató széptermetű menyecske mosónék látásában.” (12:272)*

Ugyanígy tetszik neki az ötlet, hogy a kézhajtogatás helyett, Amerikában már 1845 óta géppel gyártják a borfélékot, 250 félélet, s ez megkönnyíti a levélírást. (12:230) Megemlíti a léghajót, a vitorlával hajtott kocsit és még sok más találmányt.

Az atlanti távirda 1858. augusztusában a legnagyobb eseményt jelentette. Nagyon tanulságos az Európát Amerikával összekötő távirda létrehozásának története. Elmondja, hogy augusztus 3-án a vállalkozás szervezőjét, Cyrus Fieldet még bolondnak tartották ötletéért, másnap már Kolumbus, Newton és Franklin társaságában emlegették. Óriási tömegek vándoroltak az épületet megtekinteni. Megjegyzi, hogy az angol királynő és az amerikai elnök az üdvözlő táviratban nagy szavakkal méltatta a távirda jelentőségét, az emberiség életében. Mint Buchanan elnök mondta; *„legyen olyan műszer, melyen az isteni gondviselést, vallást, művelődést, szabadságot, törvényt terjesztend”*. Ács Gedeon nem tudja megállni, hogy ne tegye hozzá saját megjegyzését: *„Vallást?... meglássuk! Én azt hiszem, hogy sok víz folyand le addig a Hudsonon és a Potomacon, míg az atlanti távirda csak egyetlen embert is megvallásoz. Gyapjú, kávé, tea és egyéb effélék piaci ára, bankok, börze, hírek, ezek Anglia és Amerika vallása s a távirda ezeket fogja terjeszteni.”* Egy üzletember pedig megvette a kábel maradékát és dísz tárgyakat készített belőle. Októberben azonban Ács már arról ír, hogy a távirda megbukott, forgalma nincs. Az amerikaiak jellemző módon azonnal azt kezdték hangoztatni, hogy az angol-amerikai közös vállalkozásban készült távirda tulajdonképpen inkább angol, s így a kudarc is az angoloké. (7:8—9; 22—23; 180)

A reklám

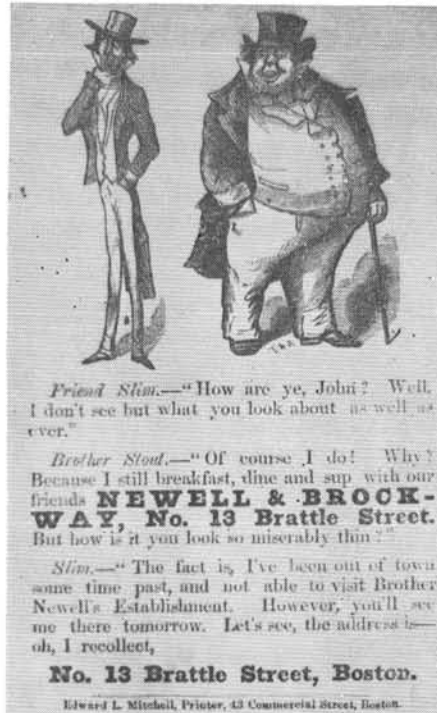
Az amerikai mindennapi életének állandó velejárója a városokban a reklám. Ács Gedeon elmondja, hogy Bostonban öt percig nem sétálhatott az ember bármely irányban anélkül, hogy ne találkozott volna hirdetésménnyel, amely vásárlásra vagy fogyasztásra biztat. Naplójába számos ilyen reklámcedulát és újsághirdetést beragasztott. Az üzletember nem válogat, még a hegycsúcson levő emlékművön, és a szikla oldalán is ott a felirat. (7:24) Az újság első lapján négy hosszú hasáb hirdetémből áll, s a többi oldalakra is jut belőlük.

A pénzvágy

Hamar belátja, hogy a társadalom központi kérdése a pénz, a tőke körül forog. Az amerikai nő férjül olyat akar, aki gazdag és ismert személy. Az amerikai regényhősről pedig rendszerint kiderül, hogy szegény emberként kezdte, és ezután a saját erejéből lett dúsgazdaggá. Még az egyházon belül is döntő szerepe van a pénznek.

Leír egy baptista egyházat, amely előző évben botrányos paráznaságért elcsapta lelkészét, de mivel a hívek — s a jövedelem száma lecsökkent, hát hamarosan visszahívták. (7:99)

Nem tudja elítélni az amerikaiakat a pénzvágy miatt, hiszen a nyomorból neki is bőven kijutott. Így érthető megjegyzése: „Az amerikai nép jellemének tán legszembe-
tűnőbb vonása a pénz-vágy. Kárhoztatni könnyű érte, de ha csak az vethet követ reá,

Korabeli reklámkép a naplóból (9:96)

ki ment e hibától, ki fogja kezdeni a kövezést?... A szegénység terhe oly iszonyú s mint én magam tapasztalom, oly lélek s test pusztító, hogy nem csodálom ha valaki élte vég-céljává tűzi is a pénzszerzést..." (9:255) És az amerikaiak közül sokan valóban sikeresen folytatják tevékenységüket. Az már más kérdés, hogy az így nyert pénzt s gazdagságot hogy hasznosítják, mire költik. Ács Gedeon naplójának ezzel kapcsolatos, s most említendő néhány oldala a legjobb részek közé tartozik.

„Amerikában a fölgazdagult kupec hiába áhítozik báróságra, rendjelekre; föld-birtokot nincs érdekében venni, mert annyi a föld, s oly olcsó, hogy ha mondaná miképp ezer vagy százezer vagy még több hold földje van, polgártársai azért csak egy hüvelyknyivel sem nézik nagyobbnak, mintha egy talpalatnyi ingatlan birtoka sem lenne. Ebből aztán következik, hogy a hirtelen gazdagult pór póriasan fitogtatja gazdagságát. Márványpalotát épít New Yorkban az V. Avenuen, s azt góth és görög és egyiptomi, török-tatár stylben építi és bútorozza. Tömérdek benne a bibor-bársony, tömérdek a könyv s festmény, de a festmény □-láb számra van készíttetve, a könyvtár fontszámra vásárolva, minden egyéb mellék nézet nélkül. S a lenmagolaj Dariusnak neje és leánya barbargazdagon öltöznek, uradalmak árát hordozván hátukon s ujjakon és az ifjú úr fast

young man, betyár kocsis-hajlamokkal s prima és seconda donnákat vadászgató.” (9:261—264)

A pénzt tele marokkal szórják, s ezért ritka az, hogy a harmadik generációra is maradjon belőle. Viszont itt még a leggazdagabb család tagja is csak „Mister”, mert az európaihoz hasonló születési arisztokrácia nincs... Ennek hasznos következménye az, hogy a hirtelen gazdagodottak között kevés az, ki csak a ruha és ékszer révén akar kitűnni, hanem sokan hatalmas tudományos és művészeti alapítványokat hoznak létre. Másrészt a hirtelen jött milliók gyakran ugyanúgy el is illannak, ezért a tulajdonos iránti tisztelet is ezzel együtt. Az üzletelés során nagyon gyakran a maga is egykori bevándorló üzletember az Amerikába érkezők révén gazdagszik meg. A lelkiismeretlenség, csalás mindennapos. Ez vonatkozik a bankokra [*vadmacska bankoknak* nevezi az új pénzügyintézeteket] és a biztosító társaságokra is. Azt is jól látja, hogy sok európai üzletember is Amerikában fekteti be pénzét, ezzel az ottani tőkét gyarapítva. Sok ember pénzét vállalatokba fekteti, mert mind azt hiszi, hogy csak a másik ostoba, ő nem, és így a bukást elkerülheti. Aztán a válság alkalmával ő is éppúgy belebukik. Találónan jegyzi meg: „*A sok jótékony intézet, a sok kollégium, melyre e nemzet büszke, legnagyobb részben ebül gyűlt pénzből van építve. De az intézetek áldása maradandó lesz.*” (9:261-264)

A pénzvágy roppant találékonnyá teszi a jenkit, s képes elmenni a haszonért Kínába vagy Afrikába is. Ha kell vitorlást épít, vagy éppen vasutat. Egyszerre akar óriási vagyont, és ezért nem fél a kockázatvállalástól sem. Ha sikerül, minden övé, ha nem, akkor kezd elölről. „*A német, a francia, a svéd, ha e honban telepszik meg mind földműves, azt hiszi, legjobb kis tanyát művelnie, mert a napszámos drága s alig kapható; azt hiszi, legokosabb csak annyit venni, mennyit saját családjának kézi munkájával művelhet. A Jenki százával, ezrével veszi a holdat, s roppant tanyáját gépekkel műveli, s hogy ezt tehesse, szívesen fizeti a legnagyobb árat is a javított gépekért, s mivel ezek jó áron kelnek, a földművelő gépek gyártói igyekeznek jobbat adni mint vetélytársaik, s — az amerikai gépek évről évre tökéletesülnek. Valóságos Jenki földműves kevés van, mert a legtöbb csak ideiglenesen akar földet művelni, hogy hirtelen nagyot nyerjen.*” Éppen ezért az amerikai bármikor kész eladni földjét. Gyakran változtatják foglalkozásukat, nagyon kevés az, aki ugyanazt teszi, amit valaha elkezdett, nem is igen akad olyan — mint Európában, hogy ha rosszul is választott mesterséget, azon ne változtasson. Ez a tenni akarás, előrejutás a legfőbb sajátosságuk. Az amerikai mindig siet, rohan, mohón eszik. „*Csendes gyönyört nem élvezhet, mert élvezetét a pénzcsörgés, és a kétszerkettős tabella zavarná. Olyanra van szüksége, melytől csengjen füle pár óráig s vakuljon szeme...*” Ennek káros következménye: sok rokkant, beteg, s főleg sok a kereskedelmi pályán az idegileg tönkrement ember. (valamennyi idézet 9:261—264)

A pénzvágy rideggé és kíméletlenné teszi az amerikai életet. Sok a csalás és korrupció. Amikor 1851. őszén New Yorkba érkeztek, az állam pénzén helyezték el őket. De az ellátásuk rossz volt, az újságok és a lakosság mégis ellenük fordultak, mert a kormányzat szerint a közpénzekből hatalmas összegeket költöttek rájuk. Valójában a pénzt elsikkasztották. (7:59) Nagyon sok a súlyos kárral és halállal végződő tüzeset. A gyulladást rendszerint nem a véletlen okozza, hanem maga a tulajdonos. A gyárak, raktárak, lakóházak persze gondatlanságból is meggyulladhatnak, de New Yorkban pl. olyan sűrűn vannak az épületek, hogy senki sem lehet ezeken a vidékeken egy percre sem biztonságban a tüztől. Mindezt a haszon, a pénz miatt teszik így a tulajdonosok. Az emberek már megszokták, hogy a legszegényebb házakon nincs létra, menekülni a tüztől nem lehet. A tulajdonos azzal menti magát, hogy New Yorkban ez nem szokás, ezért nem csináltatott ő sem. (7:25; 12:80; 102)

A közönynek és nemtörődöm szemléletnek számos áldozata van. Elrettentő képet fest a New York-i nyomornegyedekről, a szegények sorsáról, börtönökről és kórházakról. (12:59; 130) A szegényeket ártatlanul is becsukják, a gazdag ember szabadlábbon védekezik s rendszerint sikerül enyhén elintézni az ügyet, legyen szó akár emberölésről is. (12:123) A gazdagok nem tudják mire költeni a pénzüket, a szegények, — nem kapván munkát, éhenhalnak. Egy konkrét esetet említ „*Storia és neje igen becsületes és munkás egyének, de koldulni, vagy lopni nem akarnak s munkát nem kapván nincs egyéb kilátásuk, mint halál által menekülni a nyomortól.*” (12:212-213)

A társadalom a sikeres, gazdag embernek mindent elnéz. A legnagyobb dicséret, amelyet ilyen emberre mondanak az, hogy „*smart*”, vagyis ügyes, élelmes. Lehet hazudozó, csaló, a siker mindent elleplez. A panzió tulajdonosa, ahol lakott, eladta házát, de lakóinak nem szólt, csak az utolsó nap, amikor már ki kellett költözniük, hogy vele menjenek új penziójába. Ő is ügyes ember. Smart. (12:349) Ügyes ember az a Douglas nevű úr is, aki birtoka kellős közepéből — látszólag jótékonyaságból — néhány holdat egyetem alapítására ajándékozott. De mihamarabb a kollégium felépül, az addig pár száz dollárt érő birtoka azonnal 20 000-et ér. (7:134)

Az anyagiakat kell keresni a látszólag értelmetlen tettek mögött is. Így az a lány, aki a Broadway 600. számú ház egyik termében arra vállalkozott, hogy 60 óráig járjékál, megállás és alvás nélkül, azért a pénzért teszi, amely a nézők belépti díjaiból összejön. És nem egy ilyen eset van, hanem sok. „*Az ily öngyilkos mutatóványokat kár megengedni.. s mindazok kik rendezik és nézik, kemény pénzbüntetést érdemelnének.*” (12:162) Pedig néző bőven akad, mert a szenzáció és a látványosság iránt az érdeklődés mindig nagy. Az amerikaiak kíváncsisága valósággal hagyomány. Az anekdóta szerint Benjamin Franklin, aki közismerten türelmes ember volt, egyszer mikor apjához utazott haza, meguntta már, hogy minden egyes fogadóban a tulajdonos, a felesége, a felszolgáló és a szobalány, mind aziránt érdeklődött, hogy kicsoda ő, hova megy, és mit akar ott. Ezért a legközelebbi fogadóban megkérte a fogadóst, hívja össze az egész személyzetet az utolsó emberig. Amikor összejöttek, rövid beszédben elmondta, hogy ő ki, hova utazik és miért. Ez használt: egyetlen kérdést sem tettek föl neki. (7:216)

Az értelmetlen dolgok közé sorolja az angolszász világban oly népszerű öklövívást is. Egy helyen így ír erről: „*Heenan, a »Benicini fiú«, az amerikai barom-fiúk egyik leghíresebbike, átment Angliába, hogy ott öklövívadalt tartván Anglia leghíresebb hőseivel, Sayersslel eldöntse, ki lesz a jelenkorban a »Világ hőse«? A nagyszerű öklözésnek — a vele járó orr és fül harapdálással, szemnek hüvelykkel vájásával s egyéb efféle hősies és rendkívül érdekes mulatsággal — f. h. 16—18-án kellett végbemennie. Az itteni népnek 99/100 része nagyobb érdeklődéssel s feszültebben várja az öklövívás hírére, mint-ha valamely újabb marathoni vagy philippii csatát vívnának valahol Európában... Itt már érmet is vertek a nagy nap emlékére.*” (12:131) Néhány oldallal odébb még részletesebben kitér a durva öklölésre, s arra primitív szokásra, amellyel a minden lapot megtöltő tudósítások tájékoztatják a nézőt. (12:135)

Erőszak

Ács Gedeon azért haragszik annyira az öklövívásra, mert az amerikai életnek amúgyis jellemzője az erőszak, nagyon gyakran a fegyver használata is. Rengeteg a gyilkosság, a tolvajlás. Egy methodista lelkész vasárnapra külön prédikációt hirdetett „*a tolvajoknak és a lotyóknak... A rendőrség is hirdeti, miképp ezen alkalommal fegyverszünet lesz a polgári társaság fönt dicsért két osztálya és a hatóság között.*”

(12:122) Gyakori a kocsmákban a verekedés, néha egyik fél agyonüti a másikat. Ács Gedeon a legszomorúbbnak azt tartja ebben, hogy ezeket az eseteket seregnyi ember nézi végig a legnagyobb közönnyel, anélkül, hogy segítene, vagy rendőrért kiáltana. (12:122)

A sok gyilkosságnak s halálnak csak egyik oka, hogy szinte mindig, mindenkinél ott van kéznél a fegyver, amely eldördül, mielőtt az illető végiggondolná, mit is tesz. A bíróságok pedig roppant elnézők ilyen esetekben. (9:216-217) Fegyvert viselnek a képviselők is, mikor üléseznek, és ez nem egy gyászos végű esethez vezetett: „*itt a szóbeli veszekedés gyakoribb mint a szegedi kofák közt, s a népképviselők igen gyakran lödözik és bicskázzák egymást.*” (9:200) Más helyen megjegyzi, hogy sok a baleset, amelyet a fegyverhez jutó gyerekek idéznek elő magukban és társaikban. De dörögnek a fegyverek akkor is, mikor valamilyen ünnepség van. Ha azt a sok lőport, amelyet egymásra és az indiánokra használnak odaadnak egy európai nemzetnek, azzal igen komoly segítséget nyújtanának — mondja.⁴⁵ Irónikusan kommentál egy újsághírt, amely szerint New Orleansban egy embert letartóztattak, mert sokcsövű pisztolyt találtak nála. „*Mellesleg mondva, ha ezért mindenkit lefognának a déli államokban, kit küldenének a Congressusba? Külföldről kellene képviselőket importálniok.*” (12:247)

A hirtelen lödözés, gyilkolás mellett Ács Gedeon szerint az amerikaiak másik jellemzője, hogy mindig rohannak, sietnek, mintha a török üldözné őket. Rohan már gyermekkorától addig, „*még ki nem terítik*”. És nemcsak hétköznap, de vasárnap is; a templomban az áldást már meg sem várja, úgy elrohan. Evés közben is kapkod, habzsol, a tömegben lökdösődik, törtet. „*S nemcsak azon Jenki eszik ekként, kinek sok a dolga s kevés és pénztérő az ideje — hanem az is, ki nem tudja mit tegyen üres idejének túlbőségével.*” (9:97)

A Jenki ha valamit leír, jellemez, azonnal nagyzol és túloz. Ha valaminek a nagyságát akarja érzékeltetni, arra nem elég az „*elefánt*”, hanem a „*mamut*” szót használja. Ács Gedeon bosszankodik, hogy milyen esetekben mondják e szót. A színházak „*mamut gyönyört*” ígérnek, máshol „*mamut templomot*” építenek, valaki fogadásból „*mamut ebédet*” evett, a jeges, folyóból kimenekült fiúnak pedig „*mamut szerencséje*” volt.

De a túlzások ellenére a józan ész a mérvadó az amerikaiak előtt, még a legemelkedettebb pillanatokban is. Idézi egy újság levelező rovatának válaszát: „*Le térdeljen-e ön a kisasszony előtt, mikor szerelmét vallandja?... Hm! ez a körülményektől függ. Ha a kisasszony magas, jobb le nem térdelnie önnek, mert szerelmének forró szavai kihűlnének mielőtt a magas hölgy füleihez juthatnának. Ha a hölgy alacsony, és a szőnyeg tiszta, és önön nincs újdón új nadrág — nincs ellenvetésünkre térdelhet ön; — de rövidre szabja az ömlengést!*” (9:115) A praktikum nyilvánul meg abban a fogadtatásban is, amelyet az amerikai lapok egy hír kapcsán elmondtak. Angliában meghalt egy előkelő ember, aki híres rókadász volt. Az amerikaiaknak ez a fogalom, hogy rókadász, nem mond semmit, mert a maguk részéről úgy vannak vele, hogy ha ez kártékony állat, akkor ki kell találni valami ügyes rókaírtó gépet, és szabadalmaztatni kell, nem pedig az időt pazarolni vadászatára. (7:208)

Azt is megtudjuk tőle, hogy a Jenkik nem bírják elviselni a kritikát. Thackeray amerikai felolvasó körútjáról hazatérve Angliába, egy-két bíráló megjegyzést tett, azonnal szidni kezdték. Így járt Charles Mackay és mások is. „*Az, ki e világrészre elteként, magasztaljon mindent mit lát, mégpedig az egekig, különben hálátlan gazfickó.*”

⁴⁵ Ács G., 12:209' (Ács G. itt eltévesztette a lapszámozást, és így a 215. oldal után ismét 206-tal folytatta, ezt jelölöm 206'; 207';...215'-ig, attól kezdve nincs több dupla számozású oldal.)

(7:214) A gyakorlatias és egyben anyagiasság szemlélet kimagasló esetét írja le egy újság nyomán. Az újságíró a vele esett történet szerint egy haragosával összeverekedett és jól helybenhagyták egymást. Az „eredmény” számára, hogy fölhasadt a balkezének egyik ujja, és leszakadt három gombja, amelyet bármely szabó 6 centért fölvarr. Viszont ellenfelének teljesen tönkrement a kabátja, ami vagy 40 dollárba kerül, földagadt a képe, sőt még néhány fogát is elvesztette. A mérleg javamra 39 dollár 94 cent — fejezi be az újságíró. „Egyéb kár egyikén sem történt. Becsülete egyiknek sem csorbult, mert nem volt minek csorbulnia” — teszi hozzá Ács Gedeon.⁴⁶

Az angol trónörökös amerikai látogatása kapcsán szól az amerikaiak sznobizmusáról. „Kétségtelen, hogy Amerikában sok a sznob, tán sehol a világban nem több, csupán Németországot véve ki.” (12:309). A gazdag hölgyek mindent elkövetnek, hogy fölhívják magukra a figyelmet. A királyságot és a királyfit dicsőíti mindenki; az üzletemberek pedig ebből is csak nyerne. „Múlt szombaton déltől estig az Academy of Music nyitva volt azok számára, kik nem fizethettek 75 dollárt, hogy a királyfit táncolni láthassák, de örömet adtak féldollárt, hogy a termet láthassák, melyből még a királyi illat sem párolgott kis egészen. Tessék lássék kedvéért zene is volt, hogy a becsődült sznobok azt képzelhessék, azt hallgatni s nem pusztán a sznobságból jöttek” (12:317)

Oktatás

Több alkalommal kitér az iskolarendszere és az oktatásra, rámutat jó és rossz oldalára is. Mindenképpen elítéli a szabadosságot, ahogy az amerikai gyerekek viselkednek, és amelynek fő okát abban látja, hogy a szülők túl sokat rájuk hagynak. Egy alkalommal elment az állami törvényhozás nevelésügyi bizottmányának ülésére, mert ott a nevelési rendszerekről tartott egy neves tudós előadást. Emellett fölszólalt Ács Gedeon ismerőse, John. A. Andrew és erre is kíváncsi volt. Néhány oldalon részletesen leírja a tudós Agassiz előadását, és néhány pontjáról különösen lelkesen szól. Nagy jelentőséget tulajdonít annak, hogy a gyerekek ne csak könyvekből, hanem magából a természetből tanuljanak. Az oktatás legfontosabb és egyben legnehezebb részének épp az elemi iskolát tartja, ezért a tanítón igen nagy felelősség van — mondja. A természet megismertetése egyúttal a világban való jártasságot is jelenti, így a térképeknek és a földrajznak a tanítása is igen fontos. Az igazán jó eredményt az elméleti és gyakorlati oktatás összekapcsolása adja — teszi hozzá. Végül idézi J. A. Andrew hozzászólását, aki fokozott anyagi támogatást követel az iskoláknak — az oktatás hatékonysága érdekében. (9:225—232) Más helyen több oldal terjedelemben írja le a Harvard egyetemét, fölépítését, történetét, hallgatóinak számát, megoszlását, az ismertebb professzorokat, az alapítványokat és ösztöndíjakat. (9:146-148)

De ahogy már szokása, a hibákat is szóvá teszi. Bírálja az amerikai élet sajátos intézményét, a vasárnapi iskolát. A gyerekek hétközben úgyis sok időt töltenek iskolában; s ahelyett, hogy vasárnap pihenhetnének, „9 után vasárnapi iskolába küldik, hol 10 1/2 ig az eredendő bűnnel hizlalják őket, ezután 10 1/2—12-ig hosszú prédikációval, 2—3-ig ismét eredendő bűnnel, 3—4 1/2-ig prédikációval, aztán otthon bibliavetésével s tán estve is elviszik őket 7—8-ig imagyúlésre” (7:267). Még nagyobb

⁴⁶ Ács G., 7:103., „My damage is a scratch about three quarters of an inch in length on the third finger of the left hand, which I received from the iron railing I was forced against, and three buttons torn from my vest, which any tailor will reinstate for a six pence. His loss is a rent from top to bottom of a very beautiful black coat, which cost the ruffian 40 dollars, and a blow in the face, which may have knocked down his throat some of his infernal teeth for anything I know. Balance in my favor 39 dollars 94 cents.”

veszélyt lát abban, hogy sok tanár — a szülői bizottmány támogatásával, — kiélezi az iskolákban a felekezeti ellentéteket. Így pl. az egyik bostoni középiskolában forradalom tört ki a diákok között, mert a katolikus tanulók a tízparancsolatot és a miatyánkot a saját, (Donay féle) fordításban mondták, és ez a közös imakor zavart idézett elő. A protestáns iskolamester ekkor a katolikus diákok szószólóját (13 éves) megbotozta, de látván, hogy ezzel célt nem értek, több száz (!) katolikus gyereket kizártak az iskolából. *„Kíváncsi voltam megnézni néhány lapban, mi a sajtó véleménye e csekélynek látszó, de valósággal roppant fontosságú kérdésről. A legtöbb lap igyekszik fehérre meszelgetni a protestáns farizeuskodást, mely előjogot akar bitorolni a középiskolában, s némelyik iparkodik csavarítani a tényeken egyformán, hogy a kath. papság jöjjön lázítás gyanújába, vagy a fiúk ingerültsége láttassék ok nélkülülnek. A (Boston) Courier borzad előre csak a gondolattól is, hogy vallásos háborúság kezd keletkezni. ...Én is protestáns vagyok, de azt kell hinnem, hogy e kérdésben a catholikusok állnak a jog terén, s mi több, ámbár ők vannak sértve, s üldözve, ők mutatnak engesztelődésre készséget...”* (9:213—215) Később visszatérve az ügy fejleményeire, rámutat, hogy a törvényhozás is hibás, mert biztosítja ugyan a vallásszabadságot, de az iskolákban a napi imádság kérdésében az iskola dönt, és így adódik a lehetőség a vallási ellentét kiéleződésére. Ács Gedeon szíve szerint azt tartaná megoldásnak, hogy a napi imát elhagyják, mert a hit úgyszem ezen múlik. De jól tudja, hogy akik azt hirdetik *„Föl atyafiak! ne hagyjuk Isten ígését; ne engedjük az Úr könyvét kicsapatni az iskolákból stb. vagy farizeusok, vagy ostoba bigottok, vagy sok esetben ravasz politikusok, kik a jövő tisztválasztásra előre iparkodnak beszerezni Know-nothing szavazatokat.”* (9:252—254) Itt említi, hogy egykor ő a ferenceseknél tanult és szívesen emlékszik vissza professzorára, Pater Aloisiusra, aki soha nem kényserfítette katolikus imára, vagy szertartásra. (9:252—254)

Színház

Nincs túl jó véleménye az egyéb kulturális intézményekről, így a színházról és a múzeumról sem. Leírja a bostoni színházakat, és azok nehézségeit. A három bostoni színház sok anyagi nehézséggel küzd. Csak egy-egy jó daljáték tudja becsalogatni a közönséget, a drámát, a vígjátékokat nem nagyon nézik. Így ezek társulatai nehezen tudják magukat fenntartani. Ha a közönséget be akarják csalogatni, ahhoz látványosságra van szükség. Megemlíti a Boston Színházat, amely a közönséget a szipoly-lázadásról készült darabbal csábítja, igazi tigrissel, igazi vízzuhataggal, egy csapat valódi lovassal. Lesújtó véleményét jól kifejezik az alábbi mondatok: *„Valjon a mi Nemzeti Színházunk dicsekszik-e efféle spectaculumokkal?... Szegények vagyunk, s nincs pénzünk, hogy arab ménest, valóságos vizet és egyéb effélét vigyünk a színpadra, s alkalmasint népünk kénytelen művészettel elégedni meg látvány helyett. Szegénységünk — ha egyéb nem — tán megőrzi a spectaculumos művészet ellen.”* (9:15)

Múzeumok, könyvtárak

Sokan látogatják viszont a múzeumokat. De az amerikai múzeum nagyon különbözik az európaiktól. A bennük fölhalmozott anyag történeti és művészeti értéke vitatható, mert a gyűjtemény döntő része *„bogus és humbug”*, hitvány kitömött állatok és rossz gipszszobrok. A New York-i múzeumot pl. a híres humbugkirály, Barnum kezeli. Itt aztán látni torzszülötteket, Borsszem Jankót, szakállas kövér nőt, sárkányt és szirént egyaránt. Az erkélyről egész nap harsog a zene. Egy

termét a múzeumnak mindenütt színháznak használják, napi több előadással, ahol gyakran szerepeltetnek bűvészt, idomított állatot, de előadnak bohózatokat is. (7: 138—140) Megjegyzi viszont, hogy az általa sokra tartott Agassiz, a híres természet tudós, gyűjteményéből a természetet bemutató múzeumot akár létesíteni. Ez igen fontos lenne és ebből az egész nép sokat tanulhatna, de főleg a gyerekek, mert így a könyvek mellett a valósággal is megismerkedhetnének. (9:177) Végül nem kis elismeréssel szól a könyvtárakról, amelyekben sok időt töltött olvasással. Naplója hetedik kötetének belső oldalára be is ragasztotta a bostoni Kereskedelmi Könyvtár képét, ahol sok folyóiratot és napilapot olvasott és sok könyvet kölcsönzött. Ismerteti a Harvard Egyetem könyvtárát is. (9:148)

Sajtó

Ács Gedeon Amerikáról alkotott véleményének jelentős forrása volt a korabeli sajtó. Már többször említettük, ha naplójában egy-egy újságból vett eseményt mondott el, (pl. az atlanti távirda létrejötte kapcsán is). Följegyzéseiben fontos szerepet játszanak az amerikai és európai újságok, amelyeket az említett könyvtárakban olvasott, sok ismertett és bírált korabeli könyvújdonsággal együtt. Az egyes hírekből — ha nem is mindig — de gyakran megemlíti, hogy mely újságból vette. Ezekből kiderül, hogy rendszeresen olvasta a Boston Post, Boston Traveller, Boston Journal, Boston Herald, Boston Courier példányait, New Yorkban pedig a New York Tribune-t; de megemlíti a Baltimore Sun-t, a Providence Journal-t, a Humboldt Timest- és a New York Saturday Dispatch-ot is nemegyszer. Ezenkívül gyakran átnézte az angol sajtó néhány lapját, valamint német újságokat is, de ezeket a szegedi három kötet alapján nem tudjuk még csak vázolni sem. Nagy érdeme, hogy rendkívül határozott kritikával kezeli a híreket és a kommentárokat. Véleménye az amerikai sajtóról igen lesújtó. A nagy példányszám eladása a döntő, és ennek érdekében semilyen eszköztől nem riadnak vissza. A szerkesztésnek a szenzációhajhászás a legfőbb meghatározója, nem kímélve a józólést és az emberi érzéseket. „Az amerikai szerkesztő akkor boldog legény, mikor rendkívüli dolgok történnek, Sebastopolt ostromolják, államcsínyt követnek el Párizsban, lehető legbotrányosabb válóper foly New Yorkban, senátorokat döngtetnek Washingtonban stb.” (7:134) De ha mégsem történik érdekes, akkor kiálló néhány hírt az angol lapokból és közli mint saját tudósítójának jelentését. Ha ebből is kifogy, akkor sem kell aggódni, mert New Yorkban mindig kerül valami szenzáció, bűneset, vagy ha ez nincs, akkor az időszerű választásokról lehet írni.

Ács Gedeon jól látja, hogy ez a fajta sajtó nemcsak a szerkesztő hibájából ilyen, hanem főként az olvasók azok, akik ezt a hírközlést elvárják. „A hírlapáros fiú, ha csak hat éves is, jól ismeri az emberi szív romlottságát s mihelyt lapját átnézte, abból ügyesen kiszemeli azon hírt, mely a közönséget leginkább fogja csalogatni vásárlásra, s ezt aztán torkaszakadtából ordítja: »Paráznasági eset! ... Mérgezési eset! Szörnyű gyilkosság! Vasúti szerencsétlenség, 30 lélek veszett!... stb.« (7:07) Néha, az újságok túlzásain már nem is mérgelődik, csak mosolyog: „A magyar obsitos — írja — tanulhatna némelyik amerikai szerkesztőtől. A Humboldt Times-é Californiában azt mondja, hogy »az E. Államoknak egy polgára kiment vadászni s négy lövésre kilenc ezer szalonkát durrantott le, nem is számítván azt, hogy a sok sebzett szalonka még több nap múlva is sűrűn hullott a levegőből.«” (9:103) Az újságok kedvenc témái közé tartoznak a nagy fogadások és bálak leírásai. Az ilyen tudósításokban mindig hűségesen felsorolják, kik vettek részt, milyen ruhákat, cipőket, ékszereket viseltek a hölgyek és természetesen azt is, hogy ezek hány dollárba kerültek, vagy mennyit ért a gyöngysor a dáma nyakán. A temetésről elmondják, mibe került a virág és a koporsó.

Ács Gedeon a sok szörnyű hír legszomorúbb következményét abban látja, hogy napról napra olvassa őket a nép, megszokja és nem iszonyodik többet tőle.

A sajtótéma lezárásaként idézzünk néhány sort, amely szerzőnk véleményét, de egyben jó humorát is mutatja. Az egyik újságban a következő sorokat olvasta: „Boldog a rút legény, mert a lányok nem alkalmatlankodnak a nyakán. Boldog a lány, ki szeretne férjhez menni, de nem mehet, mert övéi az evangélion vigasztalásai. — Boldog az árva, mert nincs anyja, ki ülepére paskoljon. — Boldog, ki mitsem vár, mert nem fog csalatkozni. — Boldog, kinek nincs pénze, mert nem fogják kirabolni. Boldog, kinek falába van, mert nem vesződik a tyúkszemekkel, Boldog aki beteg, mert nem kell dolgoznia.” Ács Gedeon hozzát teszi „*Jámbor szerkesztő, ki összeszedted e hét boldogságot, adhatnál még hozzá nyolcadikat is. Boldog, ki olvasni nem tud, mert az vasárnap korcsmába megy, a helyett, hogy a New York Saturday Dispatchon unatkoznék*”. (12:231)

Politika

Ács Gedeon a politikai életben az emigrációban sem vett részt. Ebből azonban nem következik, hogy nem is érdekelte a politika. Ellenkezőleg, a följegyzések lapjain ismételtelen előbukkan az élesszemű megfigyelő észrevétele, elismerése vagy éppen bírálata az amerikai politikai gépezet iránt. Foglalkozik a választásokkal, a kongresszussal és a szenátussal; ír a bíróságról, a politikusok megvesztegethetőségéről, a hadseregről és a nemzetőrsegről, a nagy választási kampányokról és az elnökválasztásról. Ha irigyli is néha a demokratikus választásokat és az emberek törvény előtti egyenlőségét, azért azt is belátja, hogy kik húznak hasznot a tisztségekből és hogyan kerülnek oda.

Ősz van, és ez választások ideje itt — mondja egyik helyen. Van ahol már lezajlottak és most folyik az osztozkodás a győztes párt tagjai között „*mert a hivatal itt, mint mindenütt, zsákmány, s az ezzel járó kötelességről csak választás előtt van szó, választás után pedig a figyelmet főként a jövedelem veszi igénybe*.” (7:76) Még élesebben fogalmaz a New York-i tisztújítás kapcsán: „*Egy idő óta rendkívüli igatottság volt New York-ban a nagy kérdés fölött, kik tolvajkodjanak két évig a város pénztárából. Két év előtt a becsületesebb lakosok és azok, kik nem nagyon becsületesek ugyan, de mégis sokallták az akkori mayor Wood alatt büntetlenül, s fölemelt fővel járó s a közönség zsebében mélyen vájkáló gázságot, és azok, kik magok is óhajtottak volna zsebelni, egyesültek Wood ellen, és annak helyére valamivel becsületesebb egyént választottak...*” (12:23—24) De két év lejártával újra a már említett tolvaj, csaló Wood lett a polgármester. Vagyis semmi változás nem történt. Ács Gedeon figyelmét nem kerülte el az sem, hogy a társadalom mely osztályaiból kerülnek ki a megválasztott képviselők. Részletesen ismerteti pl. Massachusetts állam 1859. évre megválasztott törvényhozóinak foglalkozási megoszlását. A 288 főből: „*44 ügyvéd, 48 földműves, [bár Ács Gedeon nem részletezi, nyilván nem néhány holdas farmerekről van szó Z.I.] 33 kereskedő, 16 gyárnok, 25 csizmadia, 11 orvos, 4 tanító, 5 pap, négy tengerésztiszt, 7 ács, ...*” stb. (9:266) Azt is megjegyzi, hogy közülük 215 már itt született, ebben az államban.

Tisztánlátása révén őszinte és szenvedélyes hangon mondja el véleményét az amerikai politikai pártokról. „*Előttem, ki nem veszek cselekvőleg részt e mozgalmakban, igen érdekes mind ez, Néha ugyan elszomorít, mert egykori tisztújítási napjainkra emlékeztet; de gyakran kacagásra is fakaszt. Leginkább azonban a részvét azon szemével nézem a pártok vitáit, főcsatáit s ezek eredményeit, ... s távol állván a pártérdekektől csendes figyelemmel kísérvén a mozgalmakat, számítgatván mi hatásuk lehetend Ame-*

rika s az egész emberiség jövőjére. De ma efféle számítás a lehetetlenségek közé tartozik, mert az általános ingerültség még az idegent, a külföldit is elragadja. Egyik amerikai párthoz sem tartozom ugyan, mert a demokrát szemtelenül pártolja, a republikán nem őszintén, nem-komolyan ostromolja Amerika bűnét s gyalázatát a rabszolgatartást, a Know-Nothing⁴⁷ pedig vallást s nemzetiséget üldöz, s elveket még csak formáság kedvéért is alig pengetvén, pusztán hivatalokért közd; de azért még is veszem észre hogy midőn a választás küszöbén állnak, legalább jó kívánásaimmel én is párthoz csatolom magamat, s a győzelmet a republikánoknak óhajtom. Tudom, hogy kolompósaink legnagyobb része aljas és kétszínű, köpenyforgató, tudom, hogy e párt nagy többsége csak tessék-lássék kedvéért zajong a rabszolgatartás ellen, tudom, hogy sok republikán éppen rabszolgakereskedő, vagy oly kupec, kin a rabszolgaság eltörlése halálos sebet ejtene; de a párthoz csatolta magát sok őszinte s becsületes ember is, ki szíve mélyéből szégyenli a rabszolgatartást s azt megszüntetni teljes erővel iparkodik, s mivel jelenleg nincs tekintélyes politikai párt, mellyért küzdhetne szavazatával, azt segíti, amely az elvéhez — habár csak látszólag is — közelebb áll: ... Tudom, hogy e győzelemnek semmi közvetlen jó eredménye nem lesz, de a rabszolgatartók megveretése — habár magoknál nem igen jobbak által is, magában is nyereség, s az eleinte csak pol. fogásból kürtölt jobb elvek lassanként be fognak gyökerezni a nép szívébe” (7:280—281)

Korteskedés

A választásokat hosszú és kíméletlen korteshadjárat előzi meg. Ács Gedeon durva, a másik felet bemocskoló kortestörténetek hosszú sorát mondja el, néha egy-egy humoros esettel tarkítva. A választási hadjárat során van bőven szónoklat, ünneplés, önreklámozás. A lapok is megtelnek ilyenkor a beszédekkel. Éjszakánként a pártok hívei fölvonulnak, és hangosan éltetik jelöltjüket, és nevét transzparensen hordozzák a fejük fölött. Ahogy a választás napja közeleg, a húhó úgy nő. Az esz-közökben egyik fél sem válogat. Pl. az indianai választásokon a demokrata jelölt úgy becsipett, hogy eldőlt az utcán és reggel ott ébredt föl. Másnap aztán átkot szórt a republikánusokra, mondván, hogy ők kevertek altatót a borába. Az egymás mocsolása láttán meg is jegyzi: „Néha sajnálom azon egy-két becsületes embert, kit valamely hivatalra — tán tévedésből — kijelölnek, mert a jámbort az ellenpártiak sárral dobálják, s aljasságot, vétket, bünt hazudoznak reá.” (7:210) Más helyen idéz a beszédek-ből, amelyekben mindkét részről ugyanazok a szólások „puffognak”. Így leggyakrabban: „Bunker Hill és apáink kiontott vére; a thermopylai háromszáz spartai, ... Jefferson Tamás és Washington György, a hon egysége, az abolitionisták feketesége, a rabszolgatartók hófehérsége; a haza hajója,” melyet az ellenpárt emberei zatonyra futtattak stb. (7:182) Nincs híja az ameriakira olyan jellemző túlzásnak sem. Az egyik lap megjegyzi, hogy a választási gyűlésen a szónok tiszteletére „öt holdnyi nép jelent meg olyan lelkesedéssel, melyhez hasonlóra senki sem emlékszik az Egyesült Államokban.” (12:318) Az európai ember számára szélsőségesnek tűnő esetek is előfordulnak, mint Lynn városában (Pennsylvania) ahol két ember egy hét dolláros csizmában fogadott,

⁴⁷ A Know-Nothing párt 1849-ben, New Yorkban szervezett titkos társaságként keletkezett. Fő politikai célja a „bennszülöttek” (az USA-ban születettek) politikai megtartása volt, a bevándorlók-kal szemben. Főleg a múlt század közepének nagy német és ir katolikus bevándorlása váltotta ki ezt a szélsőséges, reakciós és demagóg mozgalmat. A már különféle állami tisztségekben levő bevándorol-takat is el akarták távolítani. Különösen a keleti partvidék városaiban erősödtek meg, ahol a beván-dorlók nagy tömegben éltek. Konspirációs okokból a szervezet tagjai idegenek által föltett kérdésre „I know nothing” (semmit sem tudok) mondattal feleltek, innen az elnevezés. Csak 1854-ben, a Kan-sas-Nebraska törvény elfogadása után léptek nyíltan színre, mint Amerikai Párt (American Party). Igazi népszerűségük — főleg demagóg föllépésük miatt — erre az időszakra (1854—1855) tehető.

ki nyeri a választásokat az államban. A győztes Lynn főterén fölhúzza a csizmát, és fenékbe rúgja a vesztest. (12:318)

A beszédek színvonalát — de a hallgatóságát is — jól jellemzi az alábbi eset. „*Jackson tábornokról beszél, hogy egyszer valamely nyugati városkában kortes szónoklatot tartott, s mielőtt leszállt ... egy barátja súgta: Tábornok, keverjen közbe homit latinul, különben hiába beszél nekik... Jackson, ki a mensat sem tudta soha deklinálni, hamarjában végig futtatta eszét a néhány latin kifejezésen, mely itt-ott ráragadt s dörgő hangon ekként fejezte be beszédét: E pluribus unum — sine qua non — multum in parvo! Ez roppant hatást tett s a kortes-tömeg hurráit mér földnyire lehetett hallani.*”

12:318) Egy kortestréfát is említ, amelyet a salemi távirda fiatal kezelője követett el, (Megtudta, hogy hamarosan egy szamarakat szállító szerelmény érkezik az állomásra és elterjesztette a hírt, hogy a Demokrat párt kortesvezérei mennek a városon át. A hír elterjedt, az emberek már azt is tudták, hogy „*híres szónokok fognak beszélni s nagy hangász-kart is hoznak magokkal.*” Nagy tömeg sereglett ki és lelkesen várakoztak, amikor végre a szerelvény befutott. A ketreckocsiból egy öreg számár kinyújtotta a fejét s mintegy vezényszóra, óriásit iázott. „*A lelkes salemi demokratok serege evasternatioba esett, és két perc múlva irmagul sem lehetett volna demokratot kapni az indóház környékén.*” (12:304)

A nagy csindaratta után maguk a választások rendszerint csöndben zajlanak, mert akkorra már a felek kimerülnek. Többnyire iskolában, rendőrségen vagy egyéb középületben történik a szavazás. A szavazóhelyiség előtt a pártok fiatal hívei még listát osztogatnak, a jelöltek nevével, és persze előfordul, hogy hamis névsort osztanak, hogy így a saját pártjuk szavazatait szaporítsák. De rendbontás, verekedés ebből nincs. Részeg választót is alig látni. Estére vagy másnapra mindenki megtudja az eredményeket, és belenyugszik. Ha az ő pártja győzött, elégedett, hogy a hon nincs veszélyben. Ha meg veszített, akkor dohog egy sort, hogy az ellenpárt csalt, de megvizsgálódik, hogy egy év múlva újabb választás lesz, és addig majd csak kibírja valahogy. (7:136; 295)

A választás útján kijelölt tisztségviselőkről, testületekről nincs valami jó véleménye. „*Ha Congress ülései alatt. — melyek — hála istennek! tegnap végződtek e szakra, csak egyetlen nap múltán is el, melyben a távirda egyetlen gyalázatosság hírét sem közölné e bűnfészkekből, rendkívül elcsodálkoznánk rajta, de a bűnhireket már megszoktuk s alig olvassuk.*” (9:185) Más helyen szintén újságot idézve, arról beszél, hogy az évben a kongresszus ülései szokatlanul csöndben és békében zajlottak, verekedés szinte nem is volt, pedig egyébként ez mindennapos. „*De ha nem verekedtek is az idén a hon atyjai oly gyakran, mint más években, loptak és zsaroltak eleget. E tekintetben nem lehet rájuk panasz.*” (9:192) Mivel az USA az évet deficittel zárta, a kongresszus megvizsgálta, hogyan lehetne takarékoskodni. A közvélemény azonban azt követeli, hogy saját maguk költségeinek lefaragásával kezdjék a takarékoskodást. Különösen a posta ingyenes használatát sérelmezi mindenki, mert ezzel óriási kárt okoznak az államnak. Egy vizsgálat kimutatta, hogy egyetlen szenátor egy ülészak alatt 345 000 röpiratot és beszédet tartalmazó lapot küldött szét ingyen a postával. És akkor még ott a többi szenátor és képviselő. A szenátus el akarta törölni a kongresszusi tagok postadíjmentességét, de a képviselők hallani sem akartak róla, ellenben javasolták a postai díjat 2-ről 5 centre emelni. Ezt a szenátus nem akarta; végül döntés nélkül oszlottak szét; „*most a presidens kénytelen leend vagy a postát bezárni, vagy rendkívüli ülésre hívni össze a kongresszust. A most lezárult ülés alatt tán egyetlen kérdés sem volt szőnyegen, melynek eldöntésében azon nézet határozott volna, mit kíván a hon java. Mindent csak a párt szempontjából tárgyaltak és ez most már normális állapot Washingtonban.*” (9:192—193)

Az elmondottak alapján nem kell csodálkozni azon sem, hogy az amerikai politikai élet természetes velejárója a vesztegetés. Rendszeresen ajándékoznak meg bírót, politikusokat és egyéb befolyásos személyeket. Ács Gedeon gyilkos iróniával vázolja, hogyan is történik az ilyen. Az ajándékozó este a város egy pontjáról egyszerre indulnak a megajándékozandó úr házához, az értékes tárgyakat magukkal cipelve; „s ime, anélkül, hogy csengetnének, megnyílik a háznak egy nagy ablaka s ők beugrának a parlorba és kiterítik az asztalra mindazt, mit hoztak. A parlor ablak megnyitója valamely áruló cseléd vagy a családnak valamely másodrendű tagja, kit az összeesküdtek részökre vontak. A házigazda s gazdaasszony, kik ily alkalmakkor esetleg mindig hon vannak, ha különben estéiket mindig másutt tölténék is, még csak nem is sejtik, mi vár rájuk, míg elfogadásukra a parlorban minden készen nincs. Akkor a gazda gyanús neszt hallván, lejjő a felsőbb tartományokból, egy mécsessel szétmész, nem rabló tört-e be a házba, s látván tisztelői seregét, meghökken, s ijedtében feleségéért szalad, ki ilyenkor szerencséjére mindig igen gondos és kócos házias egyszerűségbe van öltözve. A meglepők vendéglik a gazdát s magok is vendégeskednek... s még borocskát is isznak, tömérdeket szónokolnak és tán még polkázna is.” (9:212—213)

Van persze más mód is a tisztviselők lekötelezésére, a kölcsönös függés, esetleg a megfélemlítés. Ács Gedeon ilyet is elmond. Az egyik hírhedt kortesvezér, Rynders, aki igen erőszakos természetű ember volt, alaposan megvert egy szegény félkarú nyomorultat. A félkarú nem hagyta annyiba a dolgot, és a bírósághoz fordult panasszal, de elutasították, mert a bíró is tudta, hogy „a nagy Rynders félelmetes kortesvezér, s jövő tisztújításkor bíró uram nem óhajt kimaradni a hivatalból. Ment a béna másik bíróhoz, s az felelte, mikép ő fölvenné az ügyet, ha a panaszos először őhöz jött volna, de most azt nem teheti, mert ezáltal kollégáját megsértené. A béna nem akarja abban hagyni a dolgot, de hol találhat igazságot kortesvezér ellen?” (9:268)

Mindezek alapján érthető, ha Ács Gedeon az amerikai politikai életről valott véleménye egyáltalán nem hízelgő. Azt igazán nem róhatjuk föl hibájául, hogy nem látta meg: a szabadversenyos kapitalizmus, a nagy föllendülés és gazdasági kibontakozás szükségszerűen teremti meg a kíméletlen, mások legázolása révén előrelépő kapitalista embertípust, és hogy ebben az időben szilárdul meg az amerikai politikai pártok egymást váltó hatalmi rendszere, amely a megfelelő politikai fölépítményt adja ennek a társadalomnak. Vagyis a hivatali csalás, a közhatalommal való visszaélés nem más, mint az üzleti élet fogásainak, módszereinek átvitele a politika területére. Azt kétségtelenül fölismeri, hogy a pártok váltakozása a hatalomban jelentősebb változást nem jelent. „...a Kongresszus és kormány, úgy mint a legtöbb egyes állam törvényhozó testülete és hivatalnokai, legszemtelenebbül rabolják a közkinccstárt. S ezt hivatalos zsákmányosztásnak nevezik. A dollárimádás becstelen dogmái megvesztegették a nép jellemét, s a leggazdagabbak kezébe juttatták a hatalmat. A becsületesebb, műveltebb ember szégyenl résztvenni a politikai választásokban, mert azokat spekulánsok intézik, kupeci elvek szerint. Oda jutott a nép, hogy most már minden választás után a főbb hivatalra választott kicsapja az alatta levő s kinevezéstől függő hivatalnokokat, s azok helyére újakat rak párthíveiből, nem tekintve képességre, jellemre, csupán azon szolgálatra, melyet az illető a választási alkalommal tett, vagy jövő tisztújításkor tehet, s ezért azt nyilvánosan s általában zsákmányosztásnak nevezik, s hogy a zsákmányból több pártosnak is jusson, fölhaláltak egy új elvet, a rotáció elvét, mely szerint hivatalban a legérdemesebbet sem kell pár évnél tovább hagyni, hogy a zsákmányból minden kortesnek jutasson. Ez a Rotation in office. Hogy mily kerékre méltók ezen rotációs úri emberek, tudja mindaz, ki csak egy hétig olvassa a kongresszus idején a washingtoni híreket a napi lapokból.” (9:265)

Elnökválasztás

Bár az amerikai tisztségek és hivatalok között legmagassabb az USA elnökéé, a múlt század közepén ez még korántsem jelentett oly hatalmat, mint ma gondoljuk. Főként azért, mert az államokra vonatkozó közös, szövetségi ügyek száma nem volt nagy, a helyi kérdésekben pedig az államok maguk jártak el, továbbá az USA külpolitikája sem volt annyira jelentős, hogy az elnök szerepét túlzottan növelhette volna. A Fehér Házban élő elnököt akárki fölkereshette és ezt sokan meg is tették. A magyarok közül ottjártakor meglátogatta az akkori elnököt Bölöni Farkas Sándor,⁴⁸ majd az 1850-es években Xantus János is.⁴⁹

Ács Gedeon szintén nagy elképzeléseket táplált az amerikai elnökről, mint a közjó, a demokrácia megtestesítőjéről, „*már csak azért is, — írja — mert tanuló koromban valahol olvastam egy enthusiasticus utazó előadását a presidensnélí látogatásáról...*” Nagyon valószínű, hogy Bölöni Farkas Sándor említett leírásáról van szó, akinek műve 1834-ben jelent meg először és a reformkorban gyorsan elterjedt. Persze, akkori illúziói már szertefoszlottak, mert a köztársasági forma — a monarchiával szembeállva — éppúgy nem tehet csodát a néppel, és a megteremtett szabadság a becstelen ember előrehaladtát éppúgy elősegíti, mint a becsületesét. (7:152) Arra is rámutat, hogy az elnökválasztás is kortesek és pártok üzlete lett, akárcsak a többi választás. „*Mily komédiává lett a nép szabadválasztása az E. Államokban! Egy rakás hivatalra és azzal járó zsákmányra ásitózó céhbéli politikus fondorkodik előlegesen hírlapok és gyűlések útján a cimboráiból delegátusokat választat a conventiora, hol alig lehet megválasztásra reménye kitűnő embernek, kit a nép jól ismer, hanem a céhbéliek — mint hajdan királyválasztásnál az oligarchák — kiválasztanak valamely obscurus egyént, kit könnyen lehet orránál fogva vezetni a párt, azaz a kortesvezérek érdekében. A nép tátott szájjal várja, kit tűztek ki s aztán ordítja a hurrákat a soha előbb nem hallott névre, s birka-csoportként tömegben megy szavazni arra, kit az ő választottjainak képzeli... Nagyon ideje lenne fölhagyni azokkal a konvenciókkal, melyekben piszkos kezű és lelkű demagógok s aljas kortesvezérek bitorolják a nép legszentebb jogait: s ideje lenne már egyszer, hogy Amerika tisztesb, feddhetetlen emberei vennének részt a politikai választásokban, s ne szégyenlenének szavazni!...*” (12:168)

Azzal Ács Gedeon is tisztában van, hogy 1860-ban, a kibontakozó elnökválasztási kampány minden korábbtól különbözik. Írásaiból is érezhető, hogy nő a feszültség a választás közeledtével, hogy válik a küzdelem mind elkeseredettebbé. Az első időkben ugyanolyan megvetően szól a Lincoln mellett kiálló republikánus kortesek beszédeiről, később azonban egyre inkább rokonszenvezik vele. Ez a választás nem egyszerűen a két párt küzdelmét hozta, hanem az USA egész népét válaszút elé állította. Vagy a rabszolgaság eltörlése, azaz Lincoln és a republikánusok, — de akkor a déli államok könnyen kiválhatnak az Unióból; vagy a demokraták és velük a rabszolgaság szégyene és terhe az északi kapitalizmus kárára. Érdemes ezt a küzdelmet Ács Gedeon följegyzésében időrendben áttekinteni.

1860. május 19.

Ács Gedeon beszámol arról, hogy a dél-karolinai Charleston-ban a demokrata párt elnökjelölő konvenciót tartott, de a párt két részre szakadt, nem tudtak közös jelöltben megegyezni. Egyik része Douglast akarja, a déli államok viszont ellenezték. El-

⁴⁸ Bölöni F. S., (1943) 205—216.

⁴⁹ Xantus J. levelei Éjszakamerikából. Pest, 1858. 145—148.

halasztották a döntést, és újabb ülést Baltimore-ban tartanak. Ha itt sem tudnak megegyezni „*úgy a hatalom polcáról bizonyosan lepottyannak.*” Ács Gedeon egy új párt megalakulásáról is tudósít, az Unió pártól, amely „*a vén penészes politikusoké, kik sem pro- sem anti slaveryk s programjuk — semmi.*” Azért hozták létre pártjukat, mert attól tartanak, hogy a rabszolgakérdés feszegetése az Unió létét veszélyezteti, és ezért azt akarják, hogy a béke érdekében őrizték meg az egységet. Megvető hangon mutat rá e nézet tarthatatlanságára. „*A seb, melyet e fene rágott az Unió testén (és lelkén) máris iszonyú; a vén penészes azt hiszi, hozzá világért sem kell nyúlni, hanem legjobb úgy tenni, mintha e fenének híre sem lenne, s talán magára hagyatva elenyészik, mint a bikfic ember a társaságból, ha tudomásul senki sem veszi.*” Remek kritikát mond a pártba tartozók „*kupecről*” „*ki fél demokratra szavazni, nehogy republikán vevői elmaradjaak s nem akar a republikánok közé keveredni, nehogy déli vásárlói megnehezteljenek, hanem meggyújtva az unió gyertyáját az oltáron, mely középett áll istené és ördögé között s mindkét felé hinti világát vagy bűzös füstjét.*” Nagyon is jól látja tehát az engedékeny politikai mögött a gazdasági érdekeket. (22:163)

A republikánusok chicagói ülésükön megegyeztek a választási programban. Bár ez sok hasznos dolgot tartalmaz, Ács Gedeon dühödten támadja IV. pontját, amely kimondja: minden állam sérthetetlen joga, hogy maga rendezze belső intézményeit, s más államnak ebbe az Unión belül nincs joga beleavatkozni. „*Azaz a republican párt kijelenti, mikép rabszolga államoknak nincs okuk félni, hogy a rep. párt, ha hatalomra juthat, mákszennyit is tenne, hogy a rabszolgaság, ott hol jelenleg létezik, eltöröltessék. Ez igen fontos paragrafus nekem untilg elég, hogy e párttal ne szavazzak.*” (12:163) Megjegyzi még, hogy a IX. pont támadja ugyan a rabszolgakereskedelmet, és azonnal hozzáteszi gúnyos megjegyzését: „*Mellesleg mondvá, a rabszolgaszállító hajók a republican államokban készülnek, s New Yorkból és Bostonból indulnak.*” (12:193) Az ülés megválasztotta elnökjelöltjét, Ábrahám Lincolnt, de csak harmadik szavazásra. Ismerteti életrajzát, s gúnyosan megjegyzi, hogy a sajtó azonnal felruházta a „*becsületes, vén Ábrahám*” jelzővel. Rámutat, hogy Lincoln személyében képes egyesíteni a párt csaknem minden szavazatát, mert: elég mérsékelt republikánus, nyugati államból, Illinois-ból való és így a nyugati államok szavazatára számíthat, korábban béres volt, majd munkás, aztán ügyvéd, így minden farmer, munkás, boltsegéd és ügyvéd („*pörpatvar-szító*”) rászavaz; soha nem volt kiemelkedő személyiség, így kevés az ellensége is, „*becsületes vén Ábrahám eddig nem sokat szólt s most befogja száját, mert ha azt nem teszi, befogják barátjai; miért szavazna ellene bárki is, hiszen nincs oka azt nem hinni, hogy a legfőbb kérdésben Ábrahám az ő véleményén lehet.*” (12:165—166)

1860. szeptember 12.

A New Yorkban tartott demokrata választási gyűlés, amely igazi amerikai népünnepély volt, ökörsütéssel, eszem-iszommal. („*Nagy politikai Farsang és Ökörsütés*”). Fölvonult a társadalom minden rétege. A tömegben sok olyan embert látott, ki külsőre és viselkedésre a honi bocskoros nemesekre emlékeztette. A politikusok igyekeztek minél több emberrel keztrázni. (12: 247—245) Az ünnepi szónok, Douglas, saját magát ajánlotta elnöknek. Meglehetősen demagóg módon érvelt, majd hozzátette, hogy ha a nép mégis a republikánus Lincolnt választaná elnökké, akkor sem bomlana föl az Unió, mert ő maga segít Lincolnak a délieket leverni, ha el akarnának szakadni; „*de ha a rep. elnök akarja aláásni a konstitúciót és törvényt, teljes erejéből segítőndi azokat, kik a presidenst felkötik magasabbra, mint a virginiai John Brownt.*” (12:246)

1860. szeptember 20.

„Amerikában jelenleg alig van szó egyébről, mint a *presidens választási mozgalmakról*” — kezdi a napon írását. Óriási tömegek mozognak, gyűléseznek, ordítóznak napról napra, éltetve jelöltjeiket. Fogadásokat kötnek, lövöldöznek, isznak. A demokrata hívek „*ököl-pisztoly-kés-csizmaorrral argumentummal készek bebizonyítani, míképp az ő választottjuk egészen más ember, mint a republikánoké.*” (12:254) A falakon mindenütt e gyűlésekre hívó hirdetmények. A választás sajátossága, hogy a demokraták, akik hosszú ideje hatalmon vannak, még mindig nem tudtak két jelöltjük között dönteni, és ez a megosztottság veszélyeket okozhatja. Ács Gedeon rámutat, hogy a korábban említett Unió párt a republikánusokat akarja győngíteni, és vezetőik máris alkudoznak a demokratákkal „*azaz hivatalokat alkusznak ki magok számára, eladják a csőcseléket, amely kolompjok után fut.*” (12:255) Jellemző, hogy „*a rabszolgapártiak és az Unió emberei főként azzal izgatnak, hogy ha Lincoln győz, a déli államok nem vesznek ruhaneműt, csizmát, stb. a newyorki kereskedőktől.*” (12:255)

1860. szeptember 30.

Egy anekdotát jegyez föl Ács Gedeon naplójába, amely a humor oldaláról érzékeltet a kialakult közhangulatot. Alapja az a tény, hogy egyidőben még a déli államokban főleg Massachusetts és Connecticut állambeli tanítók tanítottak. Történt pedig, hogy Washingtonban egy szálloda előtt két politikus, (Clay és Webster) beszélgetett, amikor néhány szamarat hajtottak el előttük. „*Clay Websternek vállára veregetve kérdezte: Azok nem az ön északi választóiból valók? — Meglehet — felelte Webster — mennek délre professzorságra valamely kollégiumba.*” (12:280)

1860. október 4.

Elismerően szól a republikánusok hatalmas demonstrációjáról, amelyet ő maga is végignézett. Hatalmas tömeg tekintette meg a fáklyásmenetben vonuló republikánusokat. A fölvonulás rendben történt. Ács Gedeon megjegyzi: „*Nagyon felöltő volt, hogy a körmenet tisztességes kinézésű s becsületes magaviseletű egyénekből állt, mint a többi pol. párté, kivált mint a demokraté...*” (12:289) Megjegyzi azt is, hogy a nézők nem sokat éljeneztek Lincolnot, nyilván mert a republikánuspárt hívei a „*nép oly osztályaiban erős, melyek ordítózása kevesb hajlammal és képességgel bírnak.*” (12:289)

1860. október 11.

„*New York magánkívül van; Manhattan-ben dob pereg s ágyú durrog; New Amsterdam hurráktól zeng... a nép zszibong az utcákon, ... éjjel-nappal puffogás és részeg öröm... A tegnapi puffogás és örömjaj csak a polgárok republikán felétől származott. Tegnap előtt államtisztújítás és követválasztás volt három nagy államban, Ohio-ban, Indianában és a legnagyobb fontosságú Pennsylvániában, s mindháromban a republikánok győztek...*” (12:305) Nem egyszerűen csak helyi győzelemről van szó, hanem arról, hogy az előjelzés lehet az elnökválasztásra is.

1860. október 26.

A választási küzdelem az élet minden területén eluralkodott. Ács Gedeon szerint még a borítékokat is fölhasználták a korteskedésre, úgy, hogy mindenféle rajzokat ragasztottak rájuk. Így pl. egy Missouriból jött borítékon akasztást ábrázoló rajz volt,

az akasztófán az elítélt („hihetőleg abolicionista”) az utolsókat rugta. Mellérajzolták a nyitott koporsót és a katonaságot is. A demokraták rémhírekkel próbálták befolyásolni a választókat. Azzal fenyegetőztek, hogy republikánus győzelem esetén a déli államok kiválnak az Unióból, a bankok és a boltok bezárnak. (12:332)

1860. november 7.

Ahogy az egyéb választások alkalmával, a mostani elnökválasztáskor is, a szavazás előtt egy-két nappal véget ért a korteshadjárat, elcsöndesült minden párt. A szavazatok leadása rendben történt meg, — ebben az erős rendőri készültségnek is szerepe volt — és hamarosan ismertté váltak az eredmények is. Éjfél felé már szinte biztos volt, hogy Lincoln nyert. Ezt a másnapi végeredmény igazolta, valamennyi újság közölte is, még a demokraták is elismerték, de azzal vigasztalódtak, hogy a kongresszus mindkét házában demokrata többség lett. Ács Gedeon maga nem szavazott, mert még nem volt egy éve, hogy New York államban lakott. A törvény szerint ugyanis az szavazhat, aki legalább egy éve lakik az államban és négy hónapja a megyében. (12:355—357)

1860. november 18.

Mintegy a választások előtti aggodalmak igazolásául, beszámol a Lincoln győzelmét követő fejleményekről. Dél-Carolina el akart szakadni az Uniótól. Georgia, Alabama és Mississippi és a többi gyapotállam szintén ezt fontolgatta. Az északi államokból e területre érkezőket megtámadták, halállal fenyegették. A feszültség a pénzügyi, ipari és kereskedelmi életet is megmozgatta. A republikánusok igyekeztek mérsékelt hangot megütni, hogy a háborút elkerüljék. Ács Gedeon megjegyezte, hogy ha Dél-Carolina és „*még néhány társa kilépne az unióból, én azt az E. Államokra legnagyobb áldásnak nézném*” (12:369) A további események ismertek a történelemből. Ács Gedeon naplójának utolsó kötetében erről is ír, de ez már dolgozatomban témáját túllépi.

Hadsereg, nemzetőrség

Az amerikai politikai intézmények közül a naplóból megismerhetjük még a hadsereget, amelyről elmondja, hogy az ország területéhez mérten igen kicsi: 1858-ban összesen 13 000 emberből áll. Emellett kb. 3 millióra tehető a nemzetőrség száma. (7:295) Ez utóbbiakról azonban — tekintélyes számuk ellenére — igen rossz véleményem van. Azt írja róla, hogy „*midőn gyakorlaton van, fele tisztetből és zenészekből áll.*” Ezek aztán csak parádéznak az utcákon, családjaik pedig nézik őket. Az ilyen szemléket megnézi a kormányzó is, a tábornokokkal, jó nagy beszédeket mondanak, és mindenki igen elégedett magával. „*A nagyobbserű gyakorlatok végett pár napra táborba szállnak, azaz gőzöst fogadnak, és sippal dobbal indulnak valamely szigetre, hol van ugyan jókora vendéglő, de nincs gyakorlótér. Sátrakat ütnek, melyek közt legnagyobb az ebédlő mamut-sátor... A gyakorlat maga iszonyúan el van hanyagolva, s bár a nemzetőrség eleget sétál, kivált a főutcákon, katonásan lépni — de még állni sem tud. A lovasságot lován csak a jó isten őrzi, s én csodálom, hogy egyetlen kilovagolás alkalmával az egész csapatnak nyaka nem törik... Azonban a New England-i és New Yorki-i nemzetőrségről nem akarok ítélni a többire, mert tudom, hogy a Kentucky-i, Tennessee-i s nyugati nép igen jó lövész s ha parádén mit sem ér is, annál több haszna lenne csatában.*” (7:79—80) Végül egy tipikusan amerikai esetet is leír, amely a Rhode-Island-i nemzetőrség leromlott erkölcsi állapotát mutatja. Egy tisztet a hadbíróóság megrótt, és arra ítélte,

hogy 30 napra adja át kardját a bíróságnak. „*A tiszta egykedvűen végighallgatta a pironatoriumot, kardját illetőleg pedig említette, miképp ő azt visszavitte Baker György uram boltjába, honnan azt egy shilling napi bérért szokta kölcsönözgetni, s hogy ő azt hiszi, azt a törvényszék ugyanazon bérért, sőt tekintetbe vévén, hogy hosszabb időre veszi ki, tán kevesebbet is megkaphatja.*” (7:141—142)

A négerkérdés

Az amerikai társadalmi és politikai élet sajátos jelensége a múlt század közepén még létező rabszolga-rendszer, amely az odaérkező magyar emigránsokat roppantul fölháborította, és amelyről igen elítélőleg szóltak. Ács Gedeon sem kivétel ez alól, sőt följegyzéseinek figyelemre méltó részei éppen e tárgyban tett észrevételei, amelyek gyakran előbukkannak a vizsgált három kötetben is. Érthető az is, hogy a szegedi múzeumban őrzött kötetek közül a harmadik, az 1859-1860-as évek közti időszakot rögzítő naplórészben van a legtöbb idetartozó anyag — hiszen az elnökválasztás kapcsán a néger-rabszolga kérdés ekkor az egész USA-ban vita tárgya lett.

A rabszolgaságot Ács mint embertelen, elnyomó intézményt gyűlöli, s az amerikai emberek, politikusok megítélésében a rabszolgaságról vallott véleményük jelenti számára a fő kritériumot. Így megjegyzi egy helyen, hogy Franklint jóval nagyobb politikusnak tartja, mint Washington-t. Az előbbi ugyanis már 1787-ben egyetert szervezett a négerek fölszabadítására. Washington viszont maga is rabszolgatartó volt, a négereket csak halálakor, végrendeletében szabadította föl. (7:137) Előfordul, hogy a lapokból kiemel egy négerrel kapcsolatos hírt, mely jól jellemzi az amerikaiak véleményét, minden túlzásával együtt. Pl. egy néger 20 láb magasból fejre esett, bezúzta a kövezetet, kárt okozott az utcán, de még be sem tört a feje. A hír címe: „*Milyen kemény a niger koponyája.*” (7:210)

A rabszolgaság eltörléséről 1858. őszén nincsenek illúziói, tudja, hogy gyors győzelem nem várható. Hogy mégis a republikánusokat kívánja a választások győztesének, így indokolja: „*Tudom, hogy e győzelemmel semmi közvetlen jó eredménye nem lesz, de a rabszolgatartók megveretése — habár magoknál nem igen jobbak által is, magában is nyereség, s az eleinte csak pol. fogásból kürtölt jobb elvek lassanként be fognak gyökerezni a nép szívébe.*” (7:281) Érthető hát elégedettsége, ahogy a helyi választásokon elért republikánus győzelem öröme a alábbi újságcímet jegyzi föl: „*A néger korbácsolók tönkre silányítva*” (7: 296) A négerek körüli vita folyik a kongresszusban is. Némely déli képviselők az északiak szemére vetik, hogy csak demagógiából védik a négereket, holott a rabszolgaszállító hajók közül csak 5 déli, 35 viszont északi tulajonosé. Az északiak álszentségét bizonyítandó említi Ács, hogy egy négereket gyakran védő, és egyenjogúságukat hirdető ügyvéd lánya Kanadába szökött egy négerrel, és ott összeházasodtak. Az apa azonnal elfelejtett minden egyenjogúságot, a négert le akarta löni, lányát pedig örültek házába csukatni. A négerek egyébként sem számíthattak sok kíméletre. Kentucky államban 1859. újév reggelén egy négert eleven megégetett az üvöltöző tömeg. (9:62)

1859-ben az USA-ban nagy gondot jelentett az újabb szabad államok csatlakozása az Unióhoz. Ács Gedeon leírja, hogy a rabszolgapárti Oregon csatlakozását elfogadták, de jóval nagyobb lakosságú Kansas-ét nem — mert a négereket ugyan ők sem szeretik, de féltik, hogy mégsem a rabszolgatartókkal szavaznának. (9:121) Rámutat, hogy gyökeres változtatásra van szükség, mert a néger, ha fölszabadul is, nem tud hova menni. A déli államokban — ahol kb. 240 000 szabad néger van — üldözik őket, fejükre vérdíjat tűznek ki, de az északi államokban sem látják őket szívesen, pedig számuk közel 200 000. A szabad négerek közül néhány orvos, gyógyszerész,

tanító, de a többség cseléd, kézműves és napszámos. (9:196) Elutasítja a déliek demagóg érvelését, mely szerint: a rabszolgaság intézményét „*valamennyi valamirevaló népnél találjuk, kiről a történelem emlékezik,*” és hogy a biblia mindenütt helyesli ezen intézményt. Szerintük a rabszolgatartók a hon és az egész emberiség jötevői. (9:271)

1859. végén került át New Yorkba. Ettől kezdve följegyzéseiben mind gyakrabban bukkan föl a politikai élet küzdelmeinek bírálata, és egyre több megjegyzés a négerkérdésben is. 1859. december 3-án jegyezte föl az alábbi sorokat. A leírt esemény jól ismert, inkább az írás hangja figyelemre méltó.

„*John Brownt, a Harpers Ferryi kurucok vezérét tegnap délben akasztották föl. Bátran, szilárdul s nemesen viselte magát a végső percig. Papot nem akart használni; mert ámbár igen buzgó presbyteri volt, azt hitte, a rabszolgaságot helyeslő pap nem Jézus vallásának papja. S igaza volt. A halála előtti napon nejét négy óra bebocsátották hozzá, de csak tanúk jelenlétében engedték őket egymással beszélni. Azonban, midőn Brownét a tömlöchöz kísérték, s onnan vissza a révhöz, annak a katonaság tisztelgett, mi neveléses, sőt sértő gúnyt is szegény asszony irányában, kinek nem engedték meg, hogy a vele jöttekből egyetlen egyént is vihessen magával, sem hogy férjénél tölthesse az utolsó éjszakát. Brown holttestét azonban, miután az félóraig volt föl akasztva, átadták neki, hogy hazavihesse temetés végett. A vesztőhelyet erős katonai osztalet vette körül, s oly közelre, hogy hallhassa mit mond Brown, ha tán szónokolni akarna, polgárokat nem bocsátottak; s kivált a hírlapok ujonászait — e profanum vulgust — gondosan távolították. Fegyveres nép örködött az utcákon, lovas katonaság az egész vidéken. Egész Virginia talpon volt s remegő feszültségben, de a nap csendesesen folyt le, s Brown megszabadítására legkisebb kísérlet sem történt. — Az akasztófát az emlékvadászok elforgácsolták. Míg ez történt Charlestownban, New York-ban, Bostonban és igen sok egyéb helyen, templomokban gyásztiszteletet tartottak a vértanú számára s gyűléseken szónokoltak tisztelői. Mint a lapok előlegesen írták Kanadában és Torontóban gyűlés volt tegnap, s abban a megugrott dr. Howe, az én barátom, George L. Stearns és egyebek szónokoltak. A nép mindenütt bőven adakozik Brown neje és családja fölsegítésére.*

A többi összeesküdet még nem akasztották föl, s jól tennék, ha megkegyelmeznének nekik. De Virginiának — az egész délnak — eszét isten elvette. Nem látják, hogy a kivégzésekkel magokat gyűlöletesebbekké teszik, még a mérsékeltbb északi előtt is, minthogy Brownnak követője elég ne akadna rövid időn. Féltőkben akasztgatják azokat, kiktől megijedtek. Azt hiszik, ők ijesztenek egyebekre.” (12:13)

A tömeghangulatot kihasználva New Yorkban hamarosan drámát adtak elő John Brownról. A darab ugyan elég hitvány volt, de nagy tömegeket vonzott. A rabszolgapárti lapok dühösen támadták a szerzőt és az előadást. (11:38) A déliek fokozták a nyomást az Unió népére. Elszakadással fenyegetőztek emellett tiltották minden abolicionista újság, röplap, könyv délre szállítását. A kicsit is abolicionista-gyanús északiakat könnyen meglincseltek, de legalábbis megverték, vagy kátrányba és tollba hempergették. (12:60—63) Mindezzel a kérdést nem oldották meg, csak tovább szították az ellenségeskedést. A déli lapok cinikusan közölték a hírt, ha egy-egy északit valahol megölték. A San Antonion Ledger írta: „*Egy vándor térképarust éppen most szállítottunk át más életbeli munkakörre, s hogy a földi kötelességek alóli végképi függeszkedésben a térképarus társul kapott egy negró suhancot.*” (12:227) A Galvestoni News pedig így írt: „*Az abolicionista J. E. Lemon lényeges akadály miatt nem távozhatik az államból: fára mászott, s úgy véljük, lejtőjében magát megsértette.*” (12:227)

Ács ismerteti az amerikai rabszolgafölkelések rövid történetét, kezdve az 1522-ben Santo Domingóban kitört fölkeléssel. Több hasonló Karibi-szigetet említ, ahol évszázadok folyamán néger megmozdulások voltak. Szól Toussaint l' Ouverture fel-

John Brown, a Magyarországi katonák részéről nagyon dühös
akasztották föl. Boston, vidékén, s nemcsak nyolc évig a világ jóság. Pápa
nem akart használni, mert az őt egy bonyolult, presbyter volt, az őt, s a szabadság
kötve egy nem deus vallásának joga. S egy volt. A halál előtt napjaink
meg ismét bebiztosították kezét, de csak tanult jelszavakban engedték őket egy
kötve. Brown minden Brownról a történetek között s annak vissza a vissza,
annak a katonájai között, mi nevetségos volt, az őt mindig volt a saját asztal
visszafelé, kinek nem engedték meg. Hogy a végtelenségig egyet a egyet is
szó magával, sem hogy figyelni tudhasson az utolsó óráiban. Brown két testvér
született, minden a following volt föl akasztott. Aladtól való, hogy ha vissza
földet vették. A vezetőket és katonai vezetőket a közt, s egy közt, hogy
hallgasson mi mind Brown, ha tud emlékezni akarna. polgári nem követnek
s kint a haláluk eldőlését - s profanum vulgus - gondosan társultak.
Hogy az őt öltöztet az utolsó, hogy katonájai az egyet vidákon. Egyet
mi talpon volt s remény jelszavakban, de a nap eseménye fölött s Brown meg
szabadították leghíresebb közt s a történet. Az akasztottak a csak a haláluk
forgácsok. Hogy a történet Charlestonban, New Yorkban, Bostonban s
egy szó egyet közt, a halálukban egyet, a történet a történet s a
mi s egyet a történetek között. Mind a haláluk eldőlését a történet
Canadában is történetek egyet volt a nap, s abban a megmondás Dr Howe
az is katonák George H. Stearns is egyet a történetek. S megmondás
bőven adakoztak Brown meg is családja fölött.

A többi történetek meg van akasztották föl s jelszavak ha megmondás a
még ismét nélték Dr Virginianok - az egyet a történet. csak olyan eldőlését. Van
haláluk, hogy a történetek között magukat egyet a történetek között, meg a történetek
több történetek eldőlését is meg hogy Brownok között egyet az akasztott történet
történetek akasztották föl, a történet megmondás. Azt hiszem, az egyet a történetek

John Brown halálának leírása (12:13)

lépéséről is. Majd az Unióbéli eseményeket veszi sorra, az 1712-i és 1741-i New York-i
főlkelésről. Említi az 1822-i charlestoni és az 1831-i Nat Turner-féle megmozdulást is.
1856-ban Louisianában, Arkansásban és még néhány déli államban volt főlkelés, végül
1859-ben John Brown mozgalmá. A bukások okai között említi, hogy a négerek erői

megoszlottak, gyakran elárulták egymást. A leverésük után mindig kegyetlen megtorlás következik, de ez a rabszolgák kedvét el nem veszi, sőt újabb mozgalmakat von maga után. (12:64—69;70) Bár törvény tiltja, számos hajó hozza az újabb néger szállítmányokat Afrikából. Előfordul, hogy egy-egy ilyen hajót elfognak, s ilyenkor ezeket a négereket az Unió költségén kellene visszaszállítani hazájukba. De ezt is kijátszák a déliek, mert a visszautazásra váró négerek közül sokról azt jelentik, hogy meghalt, valójában üres koporsót temetnek el, a négereket pedig elviszik árverésre. (12:213) Egy New York-i bírósági tárgyalás kapcsán leírja egy ilyen rabszolgaszállító hajót elfogó kapitánynak vallomását, aki beszámol a megdöbbentő látványról, amely őt az elfogott hajón fogadta; a kettecekben rabszolgák százait zsúfolták össze, közülük sokan meghaltak, mert még levegőt is alig kaptak. (12:300—302; 312—313)

A négerkérdés lezárásaként ismét idézünk néhány sort a naplóból, amely első pillanatra humorosnak tűnhet, valójában nagyon jól jelzi a közhangulatot. „*A peleskei nőtáriusnak párja akadt Kaliforniában. Minap az Octoroont játszották San Franciscóban s Egerton nevű szenátor is benézett a színházba, miután előbb kissé felöntött a garatra. Zoë szerepét igen szép színésznő játszotta, kire Egerton nem győzött bámulni. Azon jelenetben, melyben az árverő eladja Zoët a legtöbbet ígérő Mc Closkey-nek 25 000 dollárért s a körülállók bosszúsan morognak, és az árverező vállat vonva szól: Nem tehetek róla, a törvény mellette szól, s az övé! Egerton, ki igen szembeötlő helyen ült, ingerülten felugrott, s kiáltott: Vigye ördög a törvényt, 30 000-t adok érte. (Damn the law, 30 000 for her!) A nézők rikoltozni kezdtek: Oda kell adni Egertonnak, az ígért legtöbbet! Tíz percbe telt, míg a csend és a rend némileg helyre állt.*” (12:230—231)

Ács Gedeon nemcsak a néger rabszolgák helyzetét tartotta elviselhetetlennek, de följegyzéseiben többször kitér az amerikai indiánok sorsára is. Mélyen elítéli az indiánok irtását, amelyből a fehérek nem is csinálnak lelkiismereti problémát. Jól látja a mögötte rejlő gazdasági okokat is: a nyugat felé terjeszkedő telepesek, vállalkozók a hajdani indián törzsi területeket érintik, és azokon telepsznek le. „*Szegény indián nép, az afrikai negro sem szenved égrekiáltóbb méltánytalanságot!*” — kiált föl. (9:48) Hogy az indiánok pusztítása milyen mértéket öltött, arra példaként Floridát hozza, ahol eltörölték azt a törvényt, amely tiltja az indiánokkal való kereskedést. Ennek oka nem holmi humanizmus volt, hanem az az egyszerű tény, hogy az egész államban már csak 80 indián élt. (9:64) Szomorú sors ez rájuk nézve, jegyzi meg, hiszen „*e honban valamennyi fehér beköltözött európai s csak az indián, a minden pol. jogtól megfosztott a bennszülött népfaj.*” (9:113)

Bevándorlók, honvágy

Amerika politikai és társadalmi problémáit — tehát Ács Gedeon nagyon jól felismerte. Természetes, hogy a maga és a többi bevándorolt sorsa, ottani fogadtatása sem maradt ki írásaiból. Jónéhány megállapítása általánosítható. Elmondja, hogy nagyon sok amerikai dühösen tiltakozik az ellen, hogy szegény európaiakat fogadnak be az USA-ba, és így az ottaniaknak kell eltartani őket. Ács Gedeon megjegyzi, hogy ezek az emberek elfelejtik, hogy maguk vagy családjuk 40—50 évvel korábban ugyanilyen szegényen érkezett Amerikába (9:257—258). Azért is érzékenyen érinti ez, mert őket is így fogadták 1851 végén New Yorkban (7:59). Fölháborodását fokozza az is, hogy jól látja, az amerikai üzletemberek közül sokan a bevándorlókon gazdagodnak meg. „*Az itt született s növekedett Jenki jól ismervén a viszonyokat, igen könnyen nyereszkedik az újoncok tudatlanságán...*” (9:259) Van olyan gyáros, aki nem is ért ahhoz, amit gyárt, hanem skót felügyelőket tart. A másik földet vesz olcsón az álamtól, és haszonnal adja a bevándorlóknak.

A bevándorlók szomorú sorsa kapcsán mindig saját helyzete jut eszébe. Érdeklődése és az amerikai társadalom megfigyelése egy pillanatra sem feledteti vele hazáját, gyakran veszi elő honvágy. Sokszor gondol vissza a múltra, Halasra, Kecskemétre, Debrecenre, és főleg a Dráva-vidékre. Életének egy-egy mozzanata rémlik föl előtte. „A legfájdalmasabb búcsúzás volt az, melyet honom határaitól vettem Orsovánál!... látom-e még valaha szép honomat!” — kiált fel (9:49). Úgy érzi, nemcsak ő, de a legtöbb magyar így gondolkodik. „...A bujdosó magyar!” — kérdi magától. „Az is mindig honára gondol vissza... Az is azt hiszi, boldog csak otthon lehetne, az is fázik idegen népek között, s szívének legfőbb vágya otthon melegedni még egyszer...” (9:136).

Bevándorlók képe a naplóból (9:134)

Más alkalommal azon kesereg, hogy „néha valamely rég nem hallott magyar szó nem jut eszembe, és nyomozási fortélyhoz kell nyúlnom, hogy rátaláljak s fáradtságos keresés után akadok rá” (9:181).

Magyar emigráció

Bár politikai tevékenységet nem folytatott, a magyar emigráció számos tagjával volt kapcsolatban. Gyakran kitért törökországi száműzetésük körülményeire és az ottani viszonyokra is. 1859. december 25-én jegyezte meg, hogy „az utolsó vig Karácsonyt Kjutályán (Kutahia) ünnepeltem, Perezeléknél” (12:41). A karácsony alkalmából barátjával Podhradszky Lászlóval kiment Brooklynba meglátogatni Kossuth hűgát, Zsulavszkynét. Ott találta Kossuth másik hűgát, Ruttkaynét is, valamint Zágonyit és Kausert [?]. A kis társaság együtt töltötte az estét. Eltűnődik, vajon milyen lehetett rokonai és honi barátai karácsonya, majd így zárja gondolatait: „Mind-

*esetre szebb lehetett, mint a közelb múlt években mert a nemzet már föléledt dermedsé-
géből, s életének erős jeleit adja. A külföld is kezd honunk felé fordulni ismét s most
már minden héten olvashatunk a lapokban érdekes leveleket nemzeti mozgalmainkról.”*
(12:47) Ismeretségi körébe tartozott Benicky Kornél is és említi Ludwigh, valamint
Sándor László nevét is (ez utóbbinak fa-márványozó gyárában szintén dolgozott egy
ideig). Kitér arra, hogy nemegyszer találkozott Haraszthy Ágoston feleségével is.
New Yorkban időnként találkozott még László Sándorral, Radnichsal és Mihailo-
viccsal. Radnich egy alkalommal elmesélte neki, hogy az öreg Mészáros Lázár tábor-
nok, akivel Ács Gedeon szintén jó barátságban volt még Törökországból, azt kérte
barátaiktól hogy ha meghal, sírja fölé ezt a verst írják:

Hic jacet Lazarus
Pauper, sicuti patronus
Hungarus natus
Mészáros vocatus
Resurgat melior alius

De barátai végül mégsem ezt írták föl sírjára. Beszél Ács a magyar emigráció néhány
különc alakjáról, dr. Kelemen Attiláról, aki tábori orvos volt egy huszárezredben,
egy Dudás nevűt pedig ezredpapként említ (12:1—2).

1860 májusában írja, hogy az európai újságok, főleg a London Times és a Lon-
don Daily News mind többet foglalkoznak Magyarországgal. Hogy meddig írnak a
nemzetről, az kizárólag a magyaroktól függ — folytatta, mert ha a nemzet „*meg-
szűnik mozogni, megszűnik a rokonszenv is iránta*” (12:146). Ugyanitt a New York
Tribune cikke kapcsán megemlékezett a New Yorkban akkor hirtelen meghalt ma-
gyar orvosról, dr. Kraitsir Károlyról, aki mint tábori orvos vett részt az 1831-i lengyel
fölkelésben. Innen Párizsba menekült, majd 1833-ban Amerikába ment. Főleg nyelv-
vészettel foglalkozott, és előbb a virginiai egyetemen, majd Bostonban tanított. Szá-
mos tanulmányt is írt. Szól Ács Szemere Bertalan Magyarországról írt művének
sajtóvisszhangjáról. Hogy ekkor a magyar témáknak bizonyos „konjunktúrája” volt,
azt bizonyítja a regény, amelyet ismertet: *The refugee: a Novel, founded on Phreno-
logical Observation*. Írója Alfred Godwine. A könyv hőse magyar menekült, ki saját
hibáján kívül mindig bajba kerül, főként azért, „*mindig becsületes és kimondja,
amit gondol*” (7:276). Személyes ismerőse volt Pulszky Ferenc és felesége is; ez utóbbi-
bit gyakran meglátogatta és nagyon művelt asszonynak tartotta. Viszont meghara-
gudott Pulszkyra, [aki ezidőben Londonban élt, mint a New York Tribune európai
levelezője] amiért hűvös, közömbös hangon számolt be olvasóinak Széchenyi István
tragikus haláláról. Ács Gedeon szerint ennek oka a kettejük [Pulszky és Széchenyi]
közti, még 1848 előtti nézetkülönbség lehet. Mintha Pulszky „*a nagy halottnak még
most sem bocsátott volna meg*” — írja (12:148). Széchenyi halála Ács Gedeont
roppant lesújtotta és Széchenyi elvesztését Magyarország számára is nagy veszteség-
ként tekintette. „*A nagy hazafi tehát nincs többé!*” — kiált fel. (12:132) Érdekes,
hogy Ács a személyes ismeretség ellenére, Kossuthról alig tesz említést, jóllehet hűgai-
val és feleségével gyakran találkozott Amerikában, és róluk többször is ír.

A nőkről

Ács Gedeon gyakran szól a nők helyzetéről, műveltségéről és az amerikai életben
játszott szerepükről. A legtöbb esetben bizonyos irónia jellemzi hangját, de emögött
gyakran föllelhetjük az elismerést is. Nagy megütközéssel ír az ez időben kezdődő di-

— Zulavskyné sírmléke, melyet uszokt. om labog magyar obolizak vlas maivany
bol. mill heten volt felallitva sirjan a Greenwood temetoben. Magyarorszag unesei van
rajta, a talapzat nagy oldalán a korathasi felirattal.

EMIGRA KOSSUTH-

Zulavsky.

Born in Hungary, November 12, 1817;

Died in Brooklyn, Jan 29, 1860.

„Látogató ha kecs, mondjátok nem vagyok itthon,

„Leltem a honnak messze határon szélén. Vörösminty.

„He who returns when Hungary is free

Oh, take my dust along! - my heart is there.

„Erected by her fellow-citizens.

Who admired her in life and now mourn.

A small Rossaty & St. Martin besides, a arlan egy család is about beside. Le nem volen
ment, vege en magyar leany Steberson kupa szavalta a szavalt.

vatról, hogy a nők férfiruhában (ti. nadrágban) jártak „*Mintha jércét látna ember, mely magát kakasnak akarná kiadni*” (7:68) Az sem tetszett neki, hogy az amerikai törvények oly szigorúan — és szerinte gyakran igaztalanul — bánnak a férfiakkal a házassági ígéret megtartása, illetve megtartatása kapcsán. Ezzel, úgymond, sok nő visszaél (7:68). Kalandor nők pl. magukhoz csalogattak gazdag fiatalembereket, majd a nők társai „meglepték” az enyelgő párt. A fiatalemberek ilyenkor rendkívül gyorsan és „készségesen” hajlandók komoly összeget fizetni, hogy a házasságkötést elkerüljék (7:70—71).

Az egyenjogúsításért küzdő mozgalom gyűlésen a nők követelték, hogy több szakmában dolgozhassanak, így pl. házfestőként is. Csakhogy, mondja Ács Gedeon, ha nők a létra tetején dolgozhatnának „*hány rendőr kellene az alatt ácsorgó s operacsöveken fölpislogó ifjúság szétriasztására*” (12:208). Egy helyen több oldalon át ismerteti George W. Curtis előadását a női egyenjogúságról.⁵⁰ Haraggal említi a társadalmi szemlélet álszentségét; ha egy nő a férjét megcsalja, a férj elveszti becsületét. „*S miért nem mondja az anglo-saxon közönség a nőkről, kinek férje paráználkodott, hogy a nő ezáltal becsületét veszette?*” (9:186—187). Az amerikai nők egyik fő jellemvonása Ács Gedeon szerint, hogy roppantul vonzódnak a híres férfiak iránt. Egy fiatal japán tisztéről, ki akkor New Yorkban tartózkodott, sokat írtak a lapok. A nők azonnal bálványozni kezdték, és levelek százait kapta, amelyben találkára hívták, mások meg házassági ajánlatot tettek neki — pedig életben soha nem látták. De ha egy kannibál főnök vagy Belzebub jönne, azt is így fogadnák. „*Milyen feleség lesz az ilyen lányokból, minő anya!*” — teszi hozzá (12:209). A nagyvárosokban élve óhatatlanul észrevette a prostitúció virágzását is. Jól látja eredetét és okait. Mindenütt megfigyelhető jelenség ez, de sehol sem annyira, „*mint Amerikában, hol a pénz-hajhászás, hirtelen fölgazdagulás, örökös izgatottság s anyyi egyéb sajátos körülmény sokat csalogat kalandvadászatra*” (12:138—139). Elismerően szól arról, hogy az amerikai nők sokkal többet tanulnak, jobban iskoláztak, mint máshol. (7:268)

New Yorkban töltött évei alatt figyelt föl arra a jelenségre, hogy a rohamosuló iparosodás következményeként egyre több nő áll munkába. A gyári munka embertelen körülményeit nem tartja szerencsésnek, sokkal inkább a munkavállalásnak azt a módját, amelyet így ír le: „*Most Massachusetts-ben több helység és város lakosságának szobbik fele egyletbe állva ruhakereskedők s egyéb gyárnokok számára nagyban dolgozik, otthon, saját házánál*” (12:26—27). Jónéhány olyan foglalkozási ág van már, amelyben főleg nők dolgoznak. Így említi a tanítónőket az alsó iskolákban, azután a könyvkötőket, a cipőgyárat, az irodai munkahelyeket. A kereső nők rendszerint takarékosak, és félretett pénzüket bankba teszik. Jelentősen előretörték a nők a művészetekben; jónéhány tehetséges festő, szobrász, költő és író akad köztük (12:26—27). Mindent összevetve azt mondhatjuk, hogy Ács Gedeon hazai eredetű, a nőkérdésben meglehetősen konzervatív véleménye amerikai tartózkodása során jelentősen módosult, őszintébb és megértőbb lett. Az igazság kedvéért azonban hadd jegyezzük meg, naplója lapjain újra és újra fölbukkan a maliciózus, ironikus hang, amellyel a nők egyes tulajdonságain vagy a házasság intézményén élcelődik (7:252; 259; 294; 9:74). Lehet, hogy emögött a magányosan élő agglegény „irigységét” kell keresnünk?

⁵⁰ Ács G., 7:247—251. G. W. Curtis (1824—1892) újságíró, könyvkiadó, neves, haladó gondolkodásáról ismert közéleti személyiség.

Amerikai ismerősei

„Engem annyi nyomorban ekkorig főként talán az őrzött meg, hogy mindenütt találtam becsületes és derék egyénekre, kik barátaimmá lettek s régiebb bajtársaim sem hültek el tőlem. Én nem tudnék egyedül élni, bármennyire szeretek is naponként néhány órát tölteni egyedül” — írja egy helyen naplójában (12:220), és valóban, amerikai évei során számos emberrel került közelebbi kapcsolatba. A legszembetűnőbb az, hogy néhány közülük a mai napig számontartott, ismert irodalmi vagy közéleti személyiség. Mindez bizonyítja Ács Gedeon erős intellektuális érdeklődését és sokoldalú műveltségét.

Nem sokkal Amerikába érkezete után megismerkedett Henry Ward Beecherrel, Harriet Beecher Stowe író nő öccsével. Ez az ismeretség azonban nem volt hosszúéletű.⁵¹ 1854-ben Bostonba költözött, és bejáratos lett az itteni „magyar klubba”, amelynek tagjai George Luther Stearns (1809—1867) házában jöttek össze. Stearns jómódú, nagy műveltségű ember volt, aki jelentős közéleti szerepet játszott az 1850-es években. Nagy érdeme volt abban, hogy a republikánusok Massachusetts államban előretörtek. Lelkes híve a négerek felszabadításának. John Brown barátja és anyagi-erkölcsi támogatója. A polgárháború alatt néger csapatok felszerelését a saját pénzén vállalta. Bostoni otthona mindig nyitva állt a magyar menekültek előtt, így Ács Gedeon is szívesen időzött nála. Később, New Yorkban is találkoztak, és amikor Stearns ott járt, mindig megkereste Ács Gedeont. Sokszor biztatta, hogy nyisson önálló fényképész műtermet, és az ehhez szükséges 4—500 dollárt is kölcsönözte volna (12:142).

Az amerikai személyiségek közül láthatóan Theodore Parker (1810—1860) volt rá legnagyobb hatással. Parker maga is pap volt. Radikális nézetei miatt azonban szembekerült az unitárius egyházzal. Behatóan foglalkozott szociális ügyekkel, és mindenütt kiállt a társadalmi reformok mellett. Követelte a rabszolgaság eltörlését és a társadalmi egyenlőtlenségek megszüntetését. Kiváló szónok volt, ez is elősegítette népszerűségét. Ács Gedeon nemcsak azért becsülte, mert mint tiszteletessel vallási tekintetben is egyetértett, hanem főleg Parkernek a társadalmi tanai miatt. Ugyanis beszédeiben Parker bírálta a politikai rendszer korrupszóját, a választási kampányok szennyes fogásait (7:100; 9:137). Ács gyakran hallgatta előadásait és fölolvásait. Amikor 1860. június 10-én Parker meghalt, Ács Gedeon naplójában hosszan méltatta életét, munkásságát. Parker abban is segítségére volt Ács Gedeonnak, hogy gazdag, több ezer kötetes könyvtárából könyveket kölcsönözzön. A naplóba beragasztva megtaláltuk Parker eredeti levelét, amelyet Mrs Hillard-hoz írt, és ebben említi Ács Gedeont. Ez még ismeretségük elején történt, és ezért az említett asszony kért kölcsön könyvet Ács Gedeon számára (12:203—204). Később személyes kapcsolatuk elmélyült.

1860 nyarán említi, hogy korábbi utazása során Providence-ben járván személyes ismeretséget kötött Governor Antonyval, a Providence Journal szerkesztőjével az állam egyik szenátorával. Ács Gedeon mind Governor Antonyt, mind lapját igen sokra becsülte; ez utóbbit gyakran olvasta is. (12:215) Személyes ismeretségben állt a népszerű író nővel, Elisabeth Peabodyval is: „Az egyik legtudósabb író nő kit ismerek... igen nemes lelkű is, ki nem magáért él s ki örökké fáradoz egyebek érdekében.”⁵² Ismerősei sorába tartozott Ralph Waldo Emerson is (1803—1882), akivel 1856 őszén

⁵¹ Ács Gedeon így említi ezt: „Megismerkedtem... a híres congregationalista Henry Ward Beecher, az Uncle Sam's Cabin szerzőjének öccsével” (Ács T. 1940. 71—72., vö. Ács G. 9:50—51.)

⁵² Ács T. 1940. 120—122.

találkozott, Bostonban.⁵³ Emerson puritán családból származott, maga is lelkész lett, de később felhagyott ezzel a hivatással. Irodalmi működésére is rányomta bélyegét a fokozott érdeklődés a társadalmi haladás iránt, a rabszolgaság eltörléséért. Kiváló költő, szónok, nagyszerű esszéíró. Ács Gedeon tisztelte ugyan, de megjegyzi róla: szépen kimunkált műveket készített, amelyek „gyönyörködtetik a fület, de nem hatnak a szívig... önmagába merült, önimádó tanulmányozó” (8:17—18). 1859. februárjában ismertette Emerson életét és munkásságát, sőt egy újságból kivágott képet is mellékel (9:113).

Az amerikai irodalomról

Emerson átvezet bennünket Ács Gedeon kéziratának irodalmi vonatkozásaihoz. Mindig is nagy tisztelettel és elismeréssel írt Washington Irvingről, akit Amerika egyik legnagyobb és legjobb írójának tartott. Egyenesen Walter Scottal vetette egybe. „Amerika kitűnőbb emberei közt nincs egy is, kit annyira szeretnék, utána — de jókora távolra — következik Longfellow. Legforróbb vágyaim egyike volt mindig, hogy Irvinget csak egyszer is láthassam” jegyezte föl 1858 októberében, (7:273) de erre soha nem került sor. Egy évvel később, 1859. december 3-án, szomorúan tudósít Irving haláláról és itt említi, hogy 16 éves korában olvasott tőle először, azóta szerette munkáit (12:8—9).

Nem minden büszkeség nélkül írja 1860. februárjában, hogy számos íróat ismer személyesen. Nevüket is közli: T. S. King, Edward Everett Hale, Julia Ward Howe, Frederic D. Huntington, W. Story, E. P. Whipple, George E. Ellis, Henry Ward Beecher, Harriet Beecher Stowe, John S. Dwight, Theodore Parker, Charles Sumner, James Freeman Clarke, George S. Willard, C. G. Felton, H. W. Longfellow, George B. Cheever, Ralph Waldo Emerson, Lydia Maria Child, Catherina E. Beecher, John G. Palfrey, P. H. Dana, Lyman Beecher (12:111—112). Látásból még néhány íróat ismert. „Általában sokkal több amerikai, mint magyar íróat ismerek, s megismerkedhettem volna még többel, ha lenne kedvem híres egyénekre vadászni.” (12:111—113). Legtöbbször olyan estélyeken találkozott velük, amelyekre Bostonban vagy New Yorkban meghívták.

Irodalmi tájékozottsága széleskörű volt, s ezt kétségtelenül elősegítette nyelvtudása is. Egyik helyen anakreoni dalokat görögül idéz, majd egybeveti angol fordításukkal (9:26). Többször idéz latinul, Heinétől, Goethetől pedig németül. Francia idézeteket is találunk nála, és természetesen gyakran közöl angol részleteket versekből, könyvekből. Ha érdekes könyvet talál, alaposan elemzi. Közel tíz oldalon át vizsgálja Henry Thomas Buckle: Az angol művelődés története c. munkáját (9:123—133). Nem mulaszt el semmiféle könyvet, cikket, ha Magyarországról íródott. Maró gúnnyal ismerteti egy állítólagos osztrák tiszt, Baron W. németről angolra fordított könyvét, amely az 1848-49-es szabadságharcról szól. Ács Gedeon szerint a szerő „roppantul hajgálja a súlykot, nemcsak minden lapon, de néhol egy lapon több ízben is. Damaszkuszi kardja fűrésznek látszik, annyi csorbát kapott a csatákban. Bőréért a zsidó mitsem adna, mert azt kard és golyó össze-vissza lyugatta és metélte. Rozinanteja Ali egyik fülét vesztette egy csatában, farkát pedig az azon keresztül röppent

⁵³ Uo. 122.

⁵⁴ Öccse, Ács Zsigmond (1824—1898) szintén református lelkész, irodalmi tevékenysége révén vált ismertté. Tanári működése során, 1852—55 között Nagykőrösön együtt tanított Arany Jánossal és Ballagi Mórral. Műfordítói munkásságát is folytattott. Ismertebb fordításait Shakespeare színműveiből, valamint Dumas és Goldsmith írásaiból készítette.

golyózapor csaknem kopaszra ritkította..." (9:272—273) Ismerteti Magyarországon járt amerikai utazók leírásait is (7:286—289).

Luther Márton először 1566-ban kiadott Tischreden-jének 1848-as angol kiadását sem dicsére meg. „*Herélt fordítás, melyből sok ki van hagyva, mi a szemérmes angol közönség ízlését sértené.*” E megállapítás után nyolc oldalon át idéz a könyvből (9:168—176). A kortárs irodalommal is sokat foglalkozik. Ír Thackeray-ról és Dickensről, nagyra becsüli és többször méltatja W. H. Prescott, a kiváló történétíró munkásságát. Elismerően szól W. Scottról és Swiftről, de alaposan megkritizálja az angol regénynek a XIX. század első felében kialakult egyik típusát, amelyet ő „*asszony-regény-kotyvaléknak*” nevez és amelynek megteremtőjeként Charlotte Brontët említi. (9:122) Longfellow költészetéről megjegyzi, hogy a költő nemcsak Amerikában népszerű, de Angliában is. Megvetően szól azokról, akik a divatnak hódolva édig magasztalják a két Browningot, de Walter Scottot csak regényíróként ismerik, Burnsnek pedig a nevét is alig hallották (7:192). Rámutat, hogy a politika már az irodalom területére is betört. Sok rabszolgatartó Longfellow ellen fordult, amiért a költő verseiben következetesen a rabszolga felszabadítás mellett foglalt állást (7:290—291). Csak keveset tudunk arról, hogy Ács itthoni életében mit olvasott, de egy érdekes adalékot elárul az egyik helyen. Az amerikai elnök tisztéről szólva említi, hogy tanuló korában olvasta egy utazó lelkes beszámolóját arról a látogatásról, amit az USA elnökénél tett. Elképzelhető, hogy az akkoriban megjelent, és a reformkori Magyarországon gyorsan népszerűvé vált Bölöni Farkas Sándor művéről van szó (7:152).

Magáról, naplójáról

Különösen New Yorkba költözése óta Ács Gedeon egyre többet foglalkozott Magyarországgal és a hazatérés gondolatával. Bár a körülötte zajló élet jelenségeire figyelt, gyakran emlékezett vissza életének korábbi szakaszaira. Elkeseredésének fő okát az állandó pénztelenség jelentette. Az ország számos részébe utazhatott volna, sok meghívása volt, ahol szívesen látták volna, de pénz nélkül nem tudott utazni. A nincstelenség miatti elzárkózásában, önkéntes magányában fokozott lendülettel vetette magát naplójának írásába. „*Pár éve elszoktam a beszélgetéstől, vagy helyesebben mondvá leginkább csak tollammal beszélgetek, és ha egy-két napig nem tehetem, rosszul esik...*” (9:195). Néha maga is elszörnyed, hogy milyen sok jegyzete gyűlt már össze. Gyorsan megnyugtatja magát: „*Igaz, hogy én nem olvasó közönség számára firkálok*” (9:185), de azért bevallja, hogy a magyar olvasóközönség számára talán nagyobb lenne, ha rászánná magát, hogy kiadóhoz forduljon.

Amikor kézírata sorsáról gondolkodik, elsősorban azt szeretné, ha öccse kezébe kerülne.⁵⁴ „*Amerikai szónok vagy szerkesztő örülne quartóimnak, mert bennök anekdota-bányára találna, mégpedig a sok közt nem kevés eredetire is, mely még nincs elkoptatva. Regényíró talán tudná hasznát venni azon egy-két jellemvonásnak, amelyet némelyik ismerősömről följegyeztem, s az itteni hivatárok levelezője Utazási vázlatokat gyártana Törökországbóli firkálásaimból. De öcsém mi hasznokat veheti?*” — kiált föl, majd így fejezi be: „*De azért csak folytatom a firkálást... lehet, hogy én még valaha hazakerülök... Évek múltán magam tán jó ízűket kacagnék rajtok. De hazakerülök-e valaha?*” (9:2).

Hazakerült épségben, s vele a 13 kötet kézirat is. Halála után 90 évvel, 1977-ben smét elérhető valamennyi a kutatók számára. Valóban kincsesbánya a szakembereknek, és élvezetes, szórakoztató olvasmány az átlagolvasónak is. Ehhez azonban méltó válogatásban, széles körben hozzáférhetővé kellene tenni.